

TARTU ÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Maris Schryer

ETTEVÕTLUST MÕJUTAVAD TEGURID LÕUNA-EESTI ÄÄREMAADES

Magistritöö

Juhendaja: Bianka Plüschke-Altof

Tartu 2023

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Ääremaastumine ja ettevõtlus väljaspool suurlinnu	6
1.1. Ääremaastumine	6
1.2. Ettevõtlust mõjutavad tegurid ääremaal.....	15
2. Empiiriline uuring ettevõtluse väljaskutsetest Lõuna-Eesti ääremaades	21
2.1. Ülevaade ettevõtlusest Võrumaal ja uurimisprotsessi kirjeldus	21
2.2. Uurimistulemused	28
2.2.1. Väljakutsed.....	28
2.2.2. Ettepanekud.....	41
Kokkuvõte.....	48
Viidatud allikad.....	53
Lisad.....	58
Summary	60

Sissejuhatus

Nii globaalsel kui ka lokaalsel tasandil on toimunud viimase kahekümne aasta jooksul suurem urbaniseerumine. Rände ja demograafiliste tegurite mõjul tühjeneb ääremaa inimestest ja samal ajal tekib valglinnastumine. Sisserände tulemusel on elanike arv suurenenud Tallinna, Tartu ja Pärnu linnades ja nende ümbruses. Kasvanud on piirkondlik ebavõrdsus, sest varem majanduslikult ja sotsiaalselt elujõulised asulad on mahajäänud ning seetõttu muutunud ääremaaks. Suurem osa huvitavaid tööalaseid väljakutseid on linnades ja seetõttu on hakkajamad inimesed hakanud maalt linnadesse kolima. Seega on maal elanike arv vähenenud, mis toob kaasa väiksema nõudluse seal pakutavate teenuste ja arenenud infrastruktuuri järele. Kui teenuseid vajatakse vähem, on väga keeruline tagada paljude oluliste teenuste kättesaadavus üle Eesti, mis veelgi süvendab ääremaastumist. (Plüschke-Altof et al., 2020)

Väike rahvaarv ja madal asustustihedus on väikeste asulate nõrk külg, sest kaob ära ka kõige tavalisemate teenuste pakkumine nagu gümnaasiumiharidus, tervishoiuteenused, vaba aja veetmise võimalused. Ka ühistransport on oluliselt hõredam. Majanduslikult vaatepunktist on mõistetav, et madal nõudlus piirab pakutavate teenuste hulka ja kvaliteeti, aga see takistab ka piirkonna üleüldist arengut. Maapiirkondades on teenuste kättesaadavus halvem, aga teisalt on väikse elanike arvu ja puudulike teenuste tõttu maapiirkonnad ka tööandjatele vähem atraktiivsed. (Väikeasulate uuring, 2019) Ida-Euroopa riikide hulgas on just Balti riikides märgata kõige suuremat demograafilist, majanduslikku ja sotsiaalset polariseerumist (Ubarevičienė, 2018). Sidusa ja tasakaalus Eesti ühiskonna säilitamiseks peaks leidma tee, et elanike arv maapiirkondades ei väheneks ning et pered ei pea paremate elutingimuste otsimiseks liikuma suurematesse keskustesse. On vajalik leida viisid tasakaalus arengu toetamiseks, et oleks piisavalt kohalikke eestvedajaid, tugevad kohalikud organisatsioonid, aktiivne ja toetav kohalik omavalitsus ning on oluline ergutada lahendusi, mis aitaks maal ettevõtetel kasvada, luua juurde uusi ettevõtteid ja seeläbi rohkem töökohti. Lisaks inimestele, kes on iseenda tööandjad või teevad kaugtööd suurlinnades asuvate ettevõtte jaoks, on vaja rohkem ettevõtteid, mille omanik ei paku tööd ainult iseendale ja lähematele pereliikmetele, vaid looks töökohti ka teistele sama piirkonna elanikele. Läbi ettevõtluse ergutamise areneb kohalik piirkond, on elanikele võimalik pakkuda arenguvõimalusi tekitavat tööd ning laekuvate maksude toel on kohalikul omavalitsusel võimalik arendada kohalikku elu maal, parendada infrastruktuuri ja teenuseid ning toetada ettevõtlust.

Selleks, et takistada sotsiaalsel eraldatust ning samas maapiirkonna elanikud ei tunneks vajadust elukeskkonda vahetada, et kolida linnalistesse asulatesse, kus nende jaoks vajalikud ja heal tasemel teenused on peaaegu jalutuskäigu kaugusel, peab aru saama, mis tegurid aitavad ergutada ettevõtlusega tegelemist ja töökohtade loomist ääremaades, mis omakorda aitaks vähendada ebavõrdsuse kasvu Eestis.

Käesolev magistritöö analüüsib erinevaid tegureid, mis mõjutavad ettevõtlusega tegelemist Võrumaa maapiirkondades. Võrumaa on Tallinnast, Eesti aktiivsest keskusest, kõige kaugemal, seetõttu ulatub Tallinna mõjuala sinna kõige vähem. Selleks, et saada info eeskätt rohujuure tasandilt, on olukorra kaardistamiseks ja andmete kogumiseks valitud Rõuge vald ja Setomaa vald, mis on kaks eraldi, aga sarnast omavalitsusüksust Kagu-Eestis, Võru maakonnas. Uurimiseks on läbi viidud poolstruktureeritud intervjuud ning töö fookuses on just selliste ettevõtete tegevus, mis annavad aastaringset tööd ka inimestele väljaspool oma peret. Nende kõrval vestles autor kummaski vallas ettevõtjaga, kes on iseenda tööandja ning uuris nende võimalike arenguplaanide kohta.

Töö eesmärgiks on anda ülevaade ääremaastumisest ja ääremaalisest ettevõtlusest Eestis ning identifitseerida väljakutsed, mille adresseerimise kaudu on võimalik ettevõtlust maapiirkonnas rohkem ärgitada. Ettevõtluse ärgitamine aitab pikas ja keskpikas perspektiivis hoida sotsiaalsel ja ruumilisel ühiskonna sidusust Eestis. Magistritöö eesmärgini jõudmiseks kavandati kvalitatiivne uuring Võrumaal asuvate Setomaa ja Rõuge valla ettevõtlusmaastikust, sealsetest eripäradest ja võimalustest.

Uurimisülesanneteks on:

- A. Anda teoreetilise kirjanduse baasil ülevaade ääremaastumise kontseptsioonist ja kuidas see mõjutab sealseid ettevõtteid
- B. Kirjeldada ettevõtluse olemust ja ettevõtlusmaastikku Lõuna-Eesti ääremaades
- C. Kirjeldada ääremaalist ettevõtlust
- D. Viia läbi kvalitatiivne uuring, et kaardistada ääremaaliste ettevõtete väljakutsed
- E. Teha ettepanekud, mis võiks aidata ääremaastumist pidurdada ja sealset ettevõtlust elavdada.

Empiirilise töö osana viidi läbi intervjuud sealsete ettevõtjatega, kahe valla kohalike omavalitsuse töötajatega ning Võrumaa Arenduskeskuse esindajaga. Kogutud info sünteesiti ja analüüsiti läbi, et selgitada välja, milliseid tegureid kohalikud ettevõtluse kujundajad ise oluliste elementidena näevad nii ettevõtluse takistustena kui ka soosijatena oma koduvallas.

Töö viimases osas esitab autor kogutud info põhjal soovitused, mille rakendamine toetaks aktiivsemat ettevõtlustegevust ääremaades.

Märksõnad: ääremaa, ääremaaline ettevõtlus, ettevõtlus maapiirkondades, regionaalpoliitika

Teaduseriala kood (CERCS): S180 Majanduslikud süsteemid, majanduspoliitika; S190 Ettevõtete juhtimine; S230 Sotsiaalne geograafia, S240 Linna ja maa planeerimine

1. Ääremaastumine ja ettevõtlus väljaspool suurlinnu

1.1. Ääremaastumine

Ääremaa on geograafiliselt kauge regioon, kus on piiratud ligipääs teenustele, majandustegevus pidevalt väheneb, pikaajaline töötus on kõrge, noored ja parema haridusega inimesed kolivad ära ning kohalik elanikkond vananeb (Leibert & Golinski, 2016). Ääremaa ehk perifeeria mõistet kasutatakse olukorras, kus on tegemist rahvaarvu vähenemise, majandusliku arengu suhtelise peatumisega ja geograafilise asukoha kaugusega riigi peamistest keskustest (Graffenberger, 2020). Lisaks on seal kõrge töötuse tase, ühistranspordi kättesaadavus järjest väheneb, kohalikul tasemel pakutava hariduse kvaliteet kahaneb, suletakse kohalikud poed, postkontorid ja lasteaiad ning hakkajad elanikud kolivad ära (Cebotari & Mihály, 2019). Tihti juhtubki nii, et kõik need asjaolud leiavad aset samal ajal ning need omakorda võimenduvad vastastikku (Kühn, 2015). Polariseerumine on suhteline ja mitmedimensiooniline nähtus, mis hõlmab sotsiaalmajanduslikke, demograafilisi, kultuurilisi ja poliitilisi protsesse nii, et muutuvad keskused ja ääremaalised alad, aga üksteise suhtes vastupidises suunas (Kühn, 2017). Pidades majanduslikku arengut kõige olulisemaks kriteeriumiks, on tahaplaanile jäetud sotsiaalsed küsimused (Winter, 2016), mis on ääremaastumist veelgi tagant tõuganud.

Cebotary ja Mihaly (2019) on uurinud kohaliku kogukonna mõju kõrvalisemates piirkondades, kus välja töötatud ja ellu rakendatud poliitikad ei toonud kaasa ääremaastumise tagasipööramist. Ääremaastuvad piirkonnad on kaotamas just neid inimesi, kel on võimekust olla kohaliku elu võimalikud eestvedajad, kel on pealehakkamist oma tegevusega ääremaastumist takistada (Cebotari & Mihály, 2019).

Ääremaastumise teemaga on tegeletud juba 1950ndatest aastatest alates. Myrdal (1957) on analüüsinud, kui palju kaotab maapiirkond ajude äravoolu tõttu ning kui palju võidab teadmiste ülekandmise kaudu linnalisest piirkonnast maalisse piirkonda. Paraku ei ole tema hinnangul selles protsessis positiivset tasakaalu ning ta tegi oma töös ettepaneku, et riik

sekkuks aktiivselt ebavõrdsuse vähendamisse. Hirschmann (1958) on sarnaselt analüüsinud, kui palju kasu saab linnalises piirkonnas loodud väärtuse tilkumisest maapiirkonda võrreldes samal ajal toimuva polariseerumisega. Tema hinnangul on samuti polariseerumise negatiivne mõju suurem kui linnalises ruumis väärtuse loomise edasikandumine maalisse piirkonda. (Hirschman, 1958) Lisaks leidis Lasuen (1969) et maapiirkonnas on piiratud võimalused linnalises piirkonnas loodud innovatsiooni omandamiseks ning seega on seal suuri raskusi arenguga kaasas käia (Lasuen, 1969). Tuleb tunnistada, et polariseerumist rõhutavad riiklikud valikud ja arutelud, kus kõrgemalt väärtustatakse teatud piirkondi ja arenguid ning seeläbi devalveerib teisi (Lang, 2015).

Ääremaastumist iseloomustav ruumiline mõõde

Maapiirkondi peetakse ääremaaks ning sageli kasutatakse neid sõnu sünonüümidena. Geograafiline asukoht linnast eemal kaudselt juba rõhutab sotsiaal-ruumilist hargnemist linnalise ja maalise elukeskkonna vahel. Asukoht riigi servas ja kaugel peamisest keskusest juba iseenesest viitab hierarhilisele suhtele, mis on seotud ruumilise asukohaga (Kühn, 2015; Plüschke-Altöf, 2016). Enamasti seostame ääremaa mõistet maapiirkonnaga, aga siiski võivad ääremaad geograafiliselt kaugete aladele lisaks olla ka teised piirkonnad, näiteks nagu vanad tööstuslinnad, mis on oma varasema tähtsuse kaotanud või väikelinnad, kus on rahvastik vähenenud, aga ka suurtes linnades keskustest eemale jäävad alad, niiöelda linnaperifeeria, mis on ülejäänud piirkonna arengust mahajäänud ja tegusatest inimestest hõredamaks jäänud (Kühn & Bernt, 2013). Globaalses mõttes on ääremaa mõiste samuti kohane, sest riigid või alad, mis jäävad aktiivsetest otsustamise keskustest kaugemale ning suudavad suhteliselt vähe kaasa rääkida, on globaalselt käsitletud ääremaadena (Plüschke-Altöf, 2016). Näiteks Eesti on globaalses mõttes ääremaa. Euroopa Liidu ja Euroopa Liitu kuuluvate riikide poliitikad tekitavad siin suuremat kihistumist, sest nende poolt ellu kutsutud poliitikad püüavad suurendada majanduskasvu suurlinnades ning maapiirkonnad ei ole seal fookuses. Loodetakse, et suurtes keskustes tekkiv majanduskasv valgub ka maapiirkondadesse edasi. Siiski suurendavad sellised poliitikad polariseerumist ja vähemeelistatud piirkondade ääremaastumist. (Lang, 2015) Suurlinnad saavad rohkem majanduslikku ja poliitilist tähelepanu võrreldes ülejäänud riigiga, mis omakorda toob kaasa nendelt aladelt rahvastiku vähenemise. Rahvastiku vähenemine maapiirkondades ning ümberasumine riigisiselt on väga sarnane rahvusvahelise migratsiooni mustriga, kus liigub parimas tööeas elanikkond ning heade võimetega töötajad. (Lang, 2015) Erinevad sellised protsessid on omavahel seotud ja viivad sotsiaalse kihistumiseni ja ääremaastumiseni. Sotsiaalne eraldatus põhjustab mitmes mõttes ilmajäetust, mis on eeskätt omane inimestele,

kes elavad keskustest eemal. Mitmekülgne ilmajäetus on sotsiaalmajanduslik probleem, kus mitu põhjust on omavahel seotud ja vastastikku üksteist võimendavad. Vaesus, töötus ja madalad palgad on selle multidimensionaalse nähtuse kesksed elemendid. (Leibert, 2013)

Ääremaad mõjutavad erinevad otsustustasandid

Ääremaa on mõjutatud mitmetasandiliste otsustusprotsesside poolt: (1) kohalikul tasandil teevad otsuseid kohalikud omavalitsused, (2) regionaalselt tasandilt mõjutab kohalikku elu maakonnakeskuses tegutsevad asutused ja organisatsioonid, (3) riigijuhtimine ehk tsentraalne tasand kureerib kõiki regionaalkeskusi ja kohalikul tasandil rakendatavaid võimalusi, (4) globaalne tasand näiteks Euroopa Liidu lepete, toetussüsteemide ja maailmamajanduse muutujatega mõjutab omakorda kõiki eelpool toodud tasandeid ja otsuseid.

Kohalikul tasandil saavad kohalikud poliitikakujundajad mõjutada suhteliselt väikest ruumi enda ümber, samas peab kohalikul tasemel arvestama regionaalsete, riiklike ja globaalsete teguritega, mis kõik mõjutavad kohalikku tasandit (Plüschke-Altof, 2016). Enda ruum, mida ääremaad mõjutada saavad, on väga piiratud. Näiteks ääremaad ei saa mõjutada linnastumise trendi, aga nad peavad sellega arvestama, sest see mõjutab neid. (Plüschke-Altof, 2016)

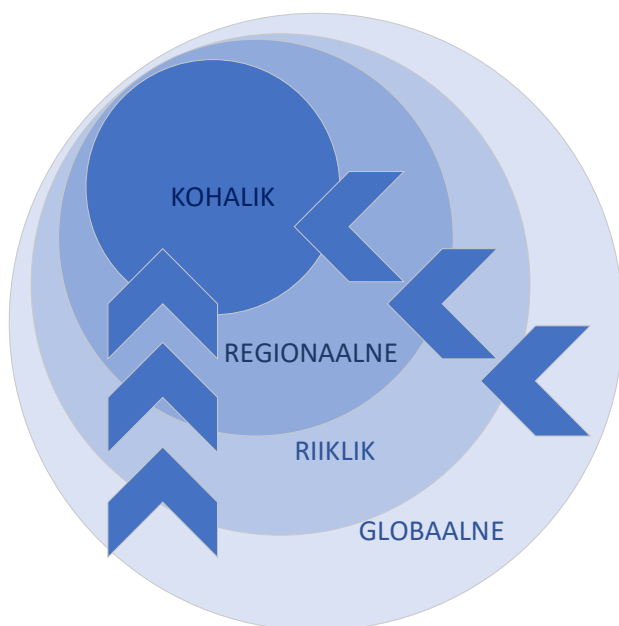
Arvatakse, et kohalikul tasandil on vähem võimekust poliitilisi otsuseid mõjutada ning see omakorda võimendab tekkinud arusaama ja nii taastoodab kirjeldatud ebasoodsat olukorda (Kühn et al., 2017). Sageli on poliitikakujundajad ja rahastajad oma arusaamaga, kuidas piirkondlikud või kohalikud arendused peaksid välja nägema, ilma et nad võtaksid arvesse kohalikku spetsiifikat ja konteksti, kus ääremaastumine aset leiab. Perifeeria ehk ääremaa puhul arvatakse sageli, et seal on vähe poliitilist aktiivsust ning enamasti sõltutakse suurematest keskustest; nende võimekus ise majandust, sotsiaalseid ja poliitilisi teemasid kujundada on tähelepanuta jäetud. (Görmar & Lang, 2019) Kohalik kogukond on järjest vähem kaasatud kohaliku tasandi otsustesse ja võimalustesse kohalike arenduste teemal kaasa rääkida (Cebotari & Mihály, 2019). Kohalikke ei kaasata piisavalt, sest neil omakorda ei ole teadmisi, kuidas keerukaid projekte ellu viia, seega kasutatakse väliseid eksperte, kes tunnetavad paremini tsentraalseid huvisid ja mitte kohalikke huvisid (Raagmaa, 2019).

Ääremaal on kehvem ligipääs paljudele ressurssidele ning see tekitab mõningase eelhäällestuse, kellel üldse on ligipääs sellistele kanalitele, kus enda ideid väljendada ning kus neid ka kuulda võetaks (Plüschke-Altof, 2016). Endast sõltuvaid arengupotentsiaale on vähe ning mahajäämust tõukab tagant investeeringute vähesus, infrastruktuuri aeglane arendamine

ja taibukate inimeste väljavoo, mis kõik takistab kohapealse innovatsioonivõimekuse arenemist l (Leibert, 2013).

Maapiirkonnad panustavad sageli lühiaegsete rahastusega projektidele, mitte pikaaegsele strateegiale, samas kohalikel omavalitsustel napib raha, et omalt poolt kaasfinantseeringut välja käia (Görmar & Lang 2019). Nagu ka Cebotari & Mihaly (2019) oma töös välja tõid, on pikaaegne töötus, avalik rahastus ja kohalikud arendused omavahel tihedalt seotud. Kahjuks on kohalikel poliitikakujundajatel rahastusele parem ligipääs, kui kodanikualgatustel ja väikeettevõtetel. On vaja, et lisaks kohalikele omavalitsustele muutuksid ka kodanikuühendused ja väikeettevõtted riigile partneriks, et kohalike elanikke ääremaades aktiivsesse tööellu tagasi integreerida (Cebotari & Mihály, 2019). Samad autorid on maapiirkonna ettevõtlust uurides leidnud, et kohalikul tasandil võib olla raske avaliku rahastusega projekte ellu viia, kui riiklikult kehtestatud määrad on ebaselged ja segadust tekitavad. Maapiirkond peaks küll ettenähtud rahastuse ja vastavate rakendatud projektide kasusaajad olema, aga reeglid ja normid elluviimiseks kehtestatakse riiklikult tsentraalselt ja ainult riiklikul tasemel saab nende üle läbi rääkida või vajadusel muuta. Nii juhtubki, et kohalikud elanikud jäävad projekti kaasamata – arutelu projekti võimalike kasutegurite ja projekti tulevaste arenduste üle on puudulik, sest kohalikud otsustajad peavad dialoogi riiklikul tasemel ning jätavad kohalikud elanikud kaasamata. Isegi kui juhid arvavad, et nad tegutsevad kohalike elanike huvides, ei ole näha silmaga nähtavaid pingutusi, et tekitada suuremat kaasatust ja kogukonna paremat kasvupotentsiaali tulevikuks. (Cebotari & Mihály, 2019)

Arendusprojektid peavad sobituma tsentraalselt kehtestatud rahastusskeemide raamidesse, mis omakorda ei lase kohalikul jätkusuutlikul süsteemil välja areneda (Görmar & Lang, 2019). Kõige selle taustal on ääremaad puudutav innovatiivne mõtteviis ja ääremaa tegurite tundmine vähe väärtustatud, sest majanduslikud ja poliitilised otsused on tsentraalsete keskuste käes, kui on vaja otsustada uute lahenduste ja arendusprojektide üle (Leibert & Golinski, 2016).

Joonis 1 Ääremaad mõjutavad tasandid

Allikas: Autori koostatud (Kühn, 2015; Plüschke-Altöf, 2016) põhjal

Ääremaastumist iseloomustab majandusliku ja inimkapitali koondumine linnadesse, mis omakorda toimub maapiirkondade ja väiksemate asulate arvelt. Niimoodi rändavad ressursid maalt ära ja hajaasustusega alad surevad välja. (Plüschke-Altöf et al., 2020) Poliitilised jõud, kes otsuseid teevad, on koondunud keskustesse, kus on kõrgem tootlus ja toodetakse kõrgema väärtusega kaupu, vastupidiselt kohapeal on poliitilist võimu vähem ning toodetakse vähem ja lihtsamaid kaupu (Kühn, 2015). Multiskalaarne vaade on märgatav erinevate ruumiliste tasandite vahel üksteise suhtes nii globaalselt, riiklikult, kui ka piirkondlikult. Ääremaa on suhteline mõiste, sest alati toimub võrdlus mingi teise piirkonnaga, mida peetakse keskuseks. Seega keskused ja ääremaad on üksteise suhtes suhtelisusega seotud ja mõjutavad teineteist vastastikku. (Kühn, 2015).

Ääremaastumine on mitmekihiline protsess

Ääremaastumine ei ole ainult majanduslik protsess, tegemist on mitmekihilise teemaga. See hõlmab endas poliitilisi küsimusi, samuti on seotud administratiivsete protsessidega, sealhulgas küsimustega, milliseid teenuseid saab ääremaal veel pakkuda; puudutab nii makromajanduslikke arenguid, aga ka pehmeid teemasid, nagu kohalik kuvand. (Kühn, 2015; Plüschke-Altöf, 2016) . Lisaks kohalike investeeringute madalale tasemele, puudulikule infrastruktuurile, teenuste kättesaadavusele, kaugusele peamistest keskustest või kehvale ligipääsule mõjutavad ääremaastumist ka protsessid, mis on seotud ebavõrdsusega,

ebahütlase arenguga ning võimu kasutamisega, mis ei pruugi olla seotud geograafiliste piiridega (Lang, 2015). Ka on oluline, kuidas ääremaastumise teemat ühiskonnas käsitletakse ja sellest räägitakse ning kuidas inimesed selle käsitlemise mõju tajuvad (Lang, 2015; Paasi, 1995). See põhjustab sotsiaalset eraldatust, sest ääremaal on väiksem võimalus olla ruumilise, majandusliku, sotsiaalse ja kultuurilise elu keskmes. Madalad palgad ja töötus on selle mitmedimensionaalse nähtuse olulised tegurid. See omakorda toob kaasa jõuetuse, kehvemad elutingimused, tagasihoidlikumad võimalused heaks hariduseks ja ka kehvema tervise. (Leibert, 2013) Kus keegi elab, määrab ära ka selle, millist sotsiaalset võrgustikku tal on üldse võimalik tekitada. Maapiirkondades, kus ühistransport on puudulik, on suutlikkus autot omada võtmateguriks, mil määral inimesed saavad elust osa. Selle puudumisel kasvab sotsiaalse eraldatuse risk. (Leibert, 2013)

Maal on keerulisem tegeleda ettevõtlusega, sest seal on suurlinnadega võrreldes vähem inimesi, kellele oma teenust või toodet müüa. Lisaks on kohapeal vähem kvalifitseeritud tööjõudu, kelle seast sobilikke töötajaid valida. Ka ettevõtlusharidusega inimesi on seal vähem. Autor on tähele pannud, et suuri ettevõtteid eriti ei ole ja väikeettevõtted peavad vaatama, et aastaringiselt tulu oleks. Sageli on sissetulekud tsüklilised, aga kulud on aasta ringi. Kui maapiirkonda ei investeerita, väheneb ühiskonna sidusus ja suureneb sotsiaalne tõrjutus.

Ettevõtluse arendamiseks on oluline ressurss inimkapital. Inimkapitali kvaliteedi tagamiseks on maal vaja rohkem pingutada. Hariduse saamine on keeruline, sest kui esimeses ja teises kooliastmes on kättesaadav kodukool, siis kolmandasse kooliastmesse peavad paljud minema kodust kaugemale, mis omakorda toob maalt tulijatele kaasa lisakulusid kas majutuse või pikema ajakuluga transpordi näol (Kühn, 2015). Haridustee jätkamine on sel juhul suurem otsustuskoht – kui õpingute jätkamine toob kaasa kulusid ja praktilisi ebamugavusi, siis on lihtsam otsustada, et mitte edasi õppida (Ignat, 2012). See omakorda toob kaasa haridusliku ebavõrdsuse suuremate keskuste ja maapiirkondade elanike vahel. Selleks, et ääremaal oleks suuremate linnadega samaväärsed tingimused, on eeskätt vaja tagada hea hariduse omandamiseks võrdne võimalus kõigile, siis ei pea noored ega noored pered kolimist ette võtma. Autor on seisukohal, et saaks hoida elujõulisena koole, kohalikku kogukonda, raamatukogu ja poodi, on vaja, et seal oleks piisavalt elanikke ja selleks, et oleks piisavalt elanikke, on vaja töökohti kodu lähedal. Aktiivsema ettevõtluse kaudu oleks võimalik tekitada rohkem töökohti ja tagada elujõulisem kogukond.

Sarnased probleemid, mis iseloomustavad ääremaastumist, on ka teistes riikides (Dziamulych et al., 2021). Uuringutes on välja toodud, et maapiirkondades on madalam

ostujõud, ettevõtluse alustamiseks sobiva infrastruktuuri puudus, finantsvahendite piiratud kättesaadavus ning ka ettevõtluse alustamise kohta vähesed teadmised (Cîrstea & Dobre, 2013; Ignat, 2012). Kui Eesti on üsna väike, distantid teadmiste ammutamise järele sõitmiseks ei ole pikad ning keskmisest kõrgem digitaliseeritus ja koolituste kättesaadavud ei ole probleemiks, siis ülejäänud põhjuseid võib pidada ettevõtlust takistavateks teguriteks ka Eestis. Ääremaades on madalam ostujõud. Pangad annavad väljaspool Harjumaad ja Tartumaad palju vastumeelsemalt laenu, sest pakutavad tagatised on pankade silmis seal vähem väärt, kui sama tagatis oleks suures linnas (Kährik & Väiko, 2020). Samuti on paljudes Eesti piirkondades kehv infrastruktuur – viletsas korras ja talvel kehvasti valgustatud teed, elektrikatkestused, ebapiisava võimsuse ja stabiilsusega internetiühendus (n.d., 2021)

Tabel 1 Ääremaastumise selgitamiseks kasutatud teoreetilised kontseptsioonid

Teoreetiline kontseptsioon	Ruumiline vaade <i>Multi-spatial</i>	Mitmetasandiline vaade <i>Multi-scalar</i>	Mitmehiline vaade <i>Multi-dimensional</i>
Kontseptsiooni iseloomustavad tegurid	• Ääremaa kui ala linna servas • Ääremaa kui ala piirkonna keskusest eemal • Ääremaa riigi servas • Ääremaa globaalsetest otsustajatest kaugel	• Skaala ühes otsas on linnastumine, teises otsas ääremaastumine • Rahvastiku suurenemine linnades, rahvastiku vähenemine maapiirkondades • Globaalne areng, mis väärtustab tihedalt kooselamist toob kaasa hajaasustuse väljasuremise	• Sotsiaalsed protsessid ja ebavõrdus • Poliitilised protsessid ja heaolu tekitamine • Majanduslikud, sh makromajanduslikud teemad • Administratiivsed protsessid • Inimkapitali areng • Piirkonna mainega seotud küsimused

Allikas: Autori koostatud Kühn, 2015; Plüschke-Altof, 2016; Wacquant, 1999 põhjal

Arenguvõimalused ääremaal

Selleks, et ka suurlinnadest kaugemal oleks hea elukvaliteet ja inimesed oleksid aktiivsed oma elu juhtijad, on mitmeid arenguvõimalusi, millele tähelepanu juhtida ning mida tagant toetada. Ettevõtjad ja vabakonnad on peamised vedurid, aga sama olulised on stabiilne institutsionaalne keskkond ning toetavad kogukonnad kohalike liidritega.

Ettevõtlus ja ettevõtjad on majanduse mootoriks. Ettevõtluse olemust on väga keeruline ühe lausega defineerida. See on lai mõiste, mis sisaldab endas laia skaalat käitumismustreid, ellusuhtumist, motivatsiooni ja tegevusi. (Fortunato, 2014). Ettevõtlusega tegelemiseks on olulised individuaalsed tegurid ja välised tegurid. Individuaalsed tegurid on näiteks pealehakkamine, riskitaluvus, motivatsioon. Välised tegurid on ettevõtluskeskkond,

institutsionaalne tugi, võrgustikud, inimkapitali kättesaadavus, formaalsed ja mitteformaalsed insitutsioonid (Ojasalu, 2017).

Ettevõtja on see, kellel on oma firma, kes juhib seda firmat ning kellel on õigus saada ärikasumit, aga samal ajal on tal risk oma äri kaotada (Low et al., 2005). Traditsioonilisemalt peetakse ettevõtjaid majanduslikeks agentideks, keda motiveerib majanduslik kasu ning kes kasutavad võimalusi rahalise edu saavutamiseks (Kirzner, 1973), samas ääremaa kontekstis on see liialt kitsas lähenemine. Kuna enamuse uurimustöödest on tehtud peamiselt linnalises keskkonnas toimetavate ettevõtete kohta (Fortunato, 2014), siis on see loogiline mõttekäik, aga maapiirkonnas, kus linnas väga levinud tugistruktuurid ei ole nii vabalt kättesaadavad, on tegemist palju enamate motivatsiooniteguritega, kui lihtsalt rahaline kasu (Dabson, 2007). Seega ettevõtluse ja ettevõtja mõiste ei pruugi olla linnalises ja ääremaalises keskkonnas samatähenduslikud samade motivaatoritega. Gartner (1990) viis läbi empiirilise uuringu ettevõtjatega ning uuris, mida ettevõtjad ise pidasid ettevõtluse keskseteks teguriteks. Ta leidis, et kõige levinumad kolm tegurit olid: (1) uue ettevõtte loomine; (2) uue ettevõtte arendamine; (3) uue ettevõtte arendamine, mis loob väärtust (Gartner, 1990). Nimetatud kolmas tegur on märkimisväärne just maapiirkonnades, sest see ei ole rahalise väärtusega koormatud termin, vaid kohalik kogukond ise otsustab, mis nende jaoks on väärtust loov (Fortunato, 2014). Seega, kuigi ettevõtjat on üsna keeruline üheselt defineerida, siis käesoleva magistr töö autor leiab, et kõige paremini on see sõnastatud Fortunato (2014) poolt: „*Ettevõtja on indiviid või grupp indiviide, kes on loonud ettevõtte, et pakkuda uut toodet või teenust, toodete või teenuste segu, või hinna ja väärtuse suhet, mis lisab kohalikus kogukonnas turule väärtust.*“

Institutsionaalne keskkond kannab kohaliku elu arendamise toetamisel märkimisväärset osa. Siin all on peetud silmas formaalseid institutsioone seaduste ja reeglite näol ning mitteformaalseid institutsioone kohaliku kultuuri, tavade ja väärtushinnangute näol (Ojasalu, 2017). Tähtsal kohal on inimestevaheline ja ka institutsionaalne usaldus, mis mängib kriitilist rolli ettevõtluseks soodsa keskkonna loomisel ja ressursside paremal kättesaadavusel. Võimalikele ettevõtjatele on oluline usaldus institutsioonide vastu, et üldse alustada ettevõtlusalase tegevusega. Tulevased ettevõtjad otsustavad ettevõtlusega tegelema hakata seetõttu, et nad loodavad sellest suuremat kasu, kui palgatöötaja rollist. (Ojasalu, 2017) Kui institutsioonid tunduvad ebausaldusväärsed ja ettevõtja tunneb, et tema õigused võivad jääda kaitseta, on võimalik, et ettevõtlusega ei alustata (Kara, 2014). Samas tugisüsteemide ühelt poolt mitmekesistamine ja teiselt poolt kitsamalt spetsialiseerumine võib osutuda ebaproduktiivseks, sest see tekitab struktureerimata ja kattuvat infovoogu (Muñoz &

Kimmit, 2019). Institutsionaalse toe tõhusus sõltub peamiselt isikutevahelise suhtluse intensiivsusest ja sellest, kui pädevad on ametnikud ja kui head on nende teadmised (Muñoz & Kimmit, 2019). Just nemad on võimelised elus hoidma ettevõtja äriindu ning enesekindlust, aidates äriideed ja järgnevat ärikasvu võimalikult täpseks kaardistada. Samas liinis rõhutavad Mundoz ja Kimmit, et suhtelises mõttes lähedal olemine ning kohalike sotsiaalsete ja majanduslike vajaduste parem tajumine soodustab avaliku ja erasektori tõhusat suhtlemist.

Kohalikud kogukonnad kujutavad endast tugevat sisemist jõudu. Etzioni (1993) on definerinud kogukonda kui indiviidide gruppi, kes on omavahel seotud erinevate aktiivsete mõjude ja suhete kaudu. Iga kogukond põhineb jagatud väärtustele, normidele, tähendustele, jagatud ajaloole ja identideedile (Etzioni, 1993). Kogukonnad koosnevad indiviididest, kes moodustavad omavahelisi suhteid ning neil on kuuluvustunne selles kogukonnas (Power, 2011). Kui ettevõtjad on põimitud kohaliku kogukonna osaks, siis on neil ka juurdepääs kohalikele ressurssidele ja teadmistele, kuidas kohalikus kogukonnas edukalt toimetada, mis loob ettevõtjale omakorda võimalusi (Muñoz & Kimmit, 2019).

Vabakonnad ehk kolmas sektor on kodanikualgatused ja vabatahtlikkuse põhimõttel kasumit mittetaotlevate ühenduste ja huvigruppide vormis toimiv ühiskonna keskne osa (www.heakodanik.ee). Inimesed tegutsevad selles valdkonnas ilma otsest finantskasu saamata, aga selle kaudu saavad nad kasu kas enda või kellegi teise heaolu suurendamisest. Vabakonna all mõeldakse inimeste omaalgatuslikku koostööd oma kogukonna huvide järgimiseks ning avalike asjade arutamises ja otsustamises osalemiseks, samuti seda koostööd võimaldavaid ühendusi, võrgustikke ja institutsioone (Tallinna Ülikool, 2021). Vabakondade arengu jaoks on oluline üldine heaolu tase, sest mida enam on inimestel vaba aega ja haridust, seda rohkem on valmis panustama kohaliku elu arengusse (Väikeasulate uuring 2019). Edukate majanduste analüüsimisel on leitud kindlaid seoseid sotsiaalkapitali ja arengu vahel. Kogukonnad, kus on mitmeid organisatsioone ning mis suhtlevad aktiivselt omavahel, loovad sobiva keskkonna, kus teised tahavad ka panustada. Tekib keskkond, kus majandus saab areneda, toimuv aktiivne teadmiste vahetus loob head eeldused innovatsiooni tekkeks. Ettevõtete, erinevate organisatsioonide ja kodanikuühenduste hulk ning nende tegevuses osalemine on üheskoos kõige paremad sotsiaalse kapitali näitajad. (n.d., 2019)

Kohalike liidrite roll on maapiirkondades suur. Oluline on kohalike liidrite mitmekesine koolitamine, sest „kohalikel liidritel on uuenduste selgitamisel võtmeroll“ (n.d., 2019). Üks inimene ei suuda üksinda suuri asju ellu viia, aga karismaatiline kohalik liider

saab selgitada pikajalist strateegilist vaadet ja aktiivseid inimesi kaasata vajalikesse tegevustesse, et visiooni ellu viia (Raagmaa, 2001).

1.2. Ettevõtlust mõjutavad tegurid ääremaal

Üleüldine suundumus ääremaastumisele kinnitab, et piirkondlik ebavõrdsus Eestis on kasvanud (Annist, 2017; Noorkõiv, 2009). Ebavõrdsuse kasv on seotud majandustegevuse vähenemise ja rahvastiku kahanemisega maapiirkondades (Plüschke-Altof et al., 2020). Majandustegevuse vähenemine ja uued elukorraldused toetavad nõiaringi, mis viib oluliste avalike teenuste vähenemiseni, mis omakorda toob kaasa koolide sulgemise ja muude oluliste teenuste kadumise maapiirkonnas (Plüschke-Altof et al., 2020). Juba Schumpeter (1934) pidas ettevõtjaid majanduskasvu põhilisteks suunajateks, eriti oluliseks pidas ta ettevõtlust majanduskasvu tekitamisel läbi töökohtade loomise, konkurentsi tekkimise, innovatsiooni rakendendamise ja teadmiste ülekandmisega (Kubičková et al., 2017; Schumpeter, 1934). Selleks, et maapiirkonna elanikud ei tunneks vajadust elukeskkonda vahetada ja kolida linnalistesse asulatesse, kus nende jaoks vajalikud ja heal tasemel teenused on peaaegu jalutuskäigu kaugusel, on vaja aru saada, mis tegurid aitavad ergutada ettevõtlusega tegelemist ja töökohtade loomist ääremaades, mis omakorda aitaks vähendada ebavõrdsuse kasvu Eestis.

Ettevõtluse soodustamiseks maal peavad ka kohalikud omavalitsused olema kohapealsetest ettevõtetest ja nende toetamisest rohkem huvitatud, aga kohalikel omavalitsustel on piiratud ressursid, mida kõikide teemadega tegelemiseks ei jagu. Kohalik omavalitsus peab mõtlema laiemalt, kuidas oma valla piires ettevõtlust arendada ja toetada ning teha omalt poolt kõik, et ettevõtteid ja töökohti tuleks juurde. Ettevõtjad ei oota rahalist toetust, aga nad ootavad tugevat infrastruktuuri, kõvakattega korras teid, kiiret interneti, head ühistransporti ja kiiret asjaajamist. (n.d., 2020). Takistuseks saab pidada ka puudulikku kommunikatsiooni valla ametnike ja kohalike inimeste vahel. Kui kommunikatsioon ei toimi siis see võib viia inimeste passiivsuseni ja ükskõiksuseni, mis puudutab nii ettevõtlust kui ka kohaliku elu arendamist tervikuna (Cebotari & Mihály, 2019).

Ettevõtluse innustamiseks maal peaks mõtlema selle peale, mis motiveeriks ettevõtlusega tegelema maapiirkonnas. Praegu laekub ettevõtte tulumaks, käibemaks ja aktsiisid või dividendidelt makstav tulumaks riigile, mitte sinna, kus väärtuse loomine aset leidis (n.d., 2020). Omavalitsustel ei ole praeguse süsteemi valguses palju võimalusi ettevõtluse innustamisega eriti agaralt tegeleda. Kohaliku omavalitsuse eelarvesse laekub

ainult üksikisiku tulumaks ja ka see ei pruugi laekuda, kuna seda määrab inimese elukoht, mitte töökoht (n.d., 2020).

Ettevõtlus on ääremaades jätkuvalt tähtis maapiirkondade kogukondade jaoks, isegi kui ettevõtluse olemus maal on muutunud. Paljuski on see muutunud makroökonomiliste protsesside tõttu, kus maapiirkondades varem levinud põllumajandus ja tööstus on asendunud teenuste pakkumisega. Globaliseeruv maailmas, mis sõltub kiirest infovahetusest ja globaalsetest turgudest, ääremaade kaugus, eemalejätus olulistest tugivõrgustikest ja piiratud kohalik nõudlus toodete ja teenuste järgi on ääremaa ettevõtete jaoks oluline barjäär. (Dabson, 2001) Ettevõtlus maal ei ole küll ära kadunud, aga vorm on muutunud. Henderson (2002) on leidnud, et iseendale tööandjaks olemine on maapiirkonnas levinum, kui linnades (Henderson, 2002). Mitmed ettevõtjad on asunud maal tegutsema mitte peamistes majandusteooriates toodud kõige levinumatel põhjustel, nagu kasum ja majanduslik kasu, vaid neid innustavad teistsugused motivaatorid, nagu elustiil, kultuur, sotsiaalne elu arendamine ja parem võimalus ise midagi ehitada (Fortunato, 2014). Ettevõtlus ääremaal ei ole välja surnud, aga ääremaaline ettevõtlus võib üsna palju erineda linnalises keskkonnas toimuvast ettevõtlusest (Fortunato, 2014).

Erinevad autorid - Henderson et al. (2007), Goetz, (2006) ja Acs & Armington, (2006) - on uurinud ettevõtlust maal ja linnas ning teinud mitmeid sarnaseid tähelepanekuid: (1) ettevõtlus on pigem linnas levinud nähtus, seega uued ettevõtted tekivad rohkem linnas, kus on parem ligipääs ettevõtlusvõrgustikele, ülikoolidele ja kus on suurem nõudlus nende toodete ja teenuste järele; (2) maal ja linnas toidavad ettevõtlust erinevad tegurid, nagu infrastruktuur ja kultuurilised tingimused; (3) ettevõtlusega tegelemine varieerub väga palju ja mitte ainult maal, vaid ka linnas. Seega kokkuvõttes saab öelda, et ettevõtlusega tegeletakse mõlemal pool, aga motivaatorid on erinevad (Fortunato, 2014).

Kui küsida, kas maal on ettevõtlusega tegelevate inimeste isikuomadused kuidagi erinevad linnalises keskkonnas tegutsevatest ettevõtjatest, siis välja toodud isikuomadused on ikkagi samad (Babb & Babb, 1992). Kuigi erinevates piirkondades ettevõtlusega tegelevate inimeste isikuomadused on samasugused, siis maal alustavad ettevõtlusega tegelemist rohkem need inimesed, kelle perekonnas on ettevõtlust (Aldrich & Cliff, 2003) või kes on töötanud mingis ettevõttes palgatöötajana juhtival kohal ning saanud vastava kogemuse (Reynolds, 1997). Ettevõtlus areneb välja mingist vajadusest või on jätk inimese senisele karjäärile samas valdkonnas (Muñoz & Kimmitt, 2019).

Maapiirkondi puudutavad ettevõtlusuuringud on viimasel ajal rohkem liikunud õpikutes levinud kasumi maksimeerimise teooria juurest selles suunas, kus nähakse

ettevõtteid osana dünaamilistest territoriaalselt defineeritud võrgustikest, mis keskenduvad ettevõtja ja kohaliku ühiskonna vahelistele suhetele (Audtretschi, 2003). Seega ääremaalise ettevõtluse paremaks mõistmiseks on hea aru saada, kuidas kogukonnad maal ja linnas vastavalt kohalike ettevõtjaid toetavad, et teadvustada võimalusi ja ohte, mis on unikaalsed maapiirkonna ettevõtetele (Fortunato, 2014).

Väljakutsed maal ettevõtlusega tegelemisel on füüsiline distants, kaugus olulistest äriühingustest, piiratud rahvaarv ning rahvastikutihedus, mis omakorda on madala nõudluse põhjuseks. See kõik teeb väga keeruliseks mahtu kasvatada ja seega mastaabisäästu saavutada. (Dabson, 2001). Samuti on piiratud võimalused inimkapitali ja erinevate oskustega töötajate kasutamiseks oma äri arendamisel ning puudus väikestele ettevõtetele mõeldud institutsionaalsest toest (North & Smallbone, 2000). Lisaks on maal keerulisem hankida finantsilisi vahendeid ettevõtte tegevuse laiendamiseks - saada laenu või kaasata kapitali (Fortunato, 2014, Fuller-Love et al., 2006).

Kuigi sotsiaalne kapital on kogukondades kriitilise tähtsusega edutegur, et infot vahetada ja areneda, siis maapiirkondades on seevastu oht, et suhtlusvõrgustik on kitsas ja piirdub kinnise grupi sarnaselt mõtleivate inimestega (Wilkinson, 1991, Fortunato, 2014). Kui varasemalt on eeliseks olnud samas lähedal olemine ja näost näkku kohtumised, siis tänapäeval saab sama hea kvaliteediga mõtteid vahetada virtuaalselt ning sama asukoht füüsiliselt pole enam nii oluline (Maskell, 2014).

Varasemaga võrreldes on majandusliku väärtuse loomine nihkunud rohkem teadmispõhise majanduse suunas, mis tähendab, et asjakohased spetsiifilised teadmised on äri arendamisel võtmetähtsusega (Graffenberger, 2019). Oluline on siinkohal silmas pidada, et innovatsioon tavaliselt ei saa toimuda isoleeritult (Shearmur, 2012) ja erinevate osapoolte omavaheline suhtlemine on eduka innovatsiooni juures oluline (Graffenberger, 2019). Seega suhted klientidega, tarnijatega, teadus- ja arenduskeskustega, riigiametitega ja erinevate võrgustikega on head kanalid, mille kaudu ettevõtte saab uusi teadmisi (Graffenberger, 2019).

Innovatsioon väljaspool suurlinna on väljakutse. „*Innovatsioon on protsess, millel on tulem: see tulem võib olla uus leiutis kui ka uutviisi millegi tegemine*“ (Godin, 2008).

Innovatsiooni seostatakse peamiselt linnadega. See on osaliselt seletatav tõsiasjaga, et linnades on tavaliselt olemas eelnevalt rajatud struktuur, mis võimaldab innovatsioonil kergemini realiseeruda. Avatud keskkonnas on firmadel võimalik üheskoos arendada edasi kerkinud ideid, kuna firmad on keskkonnas, kus juba on väljakujunenud võrgustikud, koostöömudelid ja turg. (Shearmur, 2012) Linnad on innovatsiooni mõttes domineerivamad, sest linnades on keskkond rikkalikkum, seal on rohkem teadmust ja suurem mitmekesisus

(Glaeser, 2011). Teisalt (Shearmur, 2011) on nimetanud, et ainult firmad, mis vajavad innovatsiooni jaoks tihedat suhtlemist, on valmis maksma suurlinnades asumisega kaasnevat kõrgemat hinda. Mitte kõik ei vaja oma tegevuse jaoks suurel määral suhtlemist. Erinevate osapoolte omavaheline läbikäimine võib olla väga oluline, aga see ei tähenda, et nad peavad asuma samas asukohas. Olulisem on hea füüsiline ligipääsetavus. (Shearmur, 2012) Siiski on maapiirkonnas sagedamini tulikas head ligipääsu tagada. Kehvem ligipääsetavus, kogukonna vähenev omavaheline suhtlemine ning linnalise ja maalise piirkondade digitaalne lõhe teeb keerulisemaks maapiirkondades millegi täiesti innovaatilisega tegelemise. Kuigi maal võib ka olla motiveeritud ja nutikaid inimesi, et uusi lahendusi välja töötada, siis ikkagi vajavad nad professionaalset tuge väljastpoolt. (Zerrer & Sept, 2020)

Määrava tähtsusega on inimeste haridustase ja oskused. Paljud piirkonnad kannatavad selle tõttu, et saadaval olevate töötajate oskustase on madal, puudus on erinevate erialade ekspertidest ning kohapeal olevad töökohad vajavad teistsuguste oskustega töötajaid, kui kohapeal võtta on. Ka vastupidi – kohapeal olevad inimesed ei leia lähipiirkonnast enda oskustele vastavat tööd (Dabson, 2001). Maapiirkondades on inimesed vaesemad, kohati levib kultuur, kus inimesed ei otsi enam võimalusi paremat tööd saada ja oma oskusi parendada, seega tekib olukord, kus ei ole inimesi, kel oleks tahet ettevõtjaks hakata ning teisalt ei ole ettevõtjatel sobiva kvalifikatsiooni ja motivatsiooniga töötajaid valida (Fortunato, 2014). Noored haritud inimesed lähevad sealt ära, et leida oma oskustele ja soovidele paremini vastav töökoht ning see tood kaasa ajude väljavoolu. Kusjuures Dabson (Dabson et al., 2003) tuvastas, et kui ilma kõrghariduseta inimesed on sageli iseenda tööandjad, kes on ka ettevõtjad, siis kõrghariduse omandanud ettevõtjatega võrreldes on nad palju väiksema tõenäosusega ettevõtjad, kes annavad tööd teistele inimestele. Ameerikas tehtud uuring (Henderson, 2002) tõi välja, et maakonnad, kus inimeste haridustase oli kõrgem, genereeriti keskmiselt kõrgemat väärtust võrreldes maakondadega, kus keskmine haridustase oli madalam (väärtus dollarites iga investeeritud rahaühiku kohta).

Võimalused maal ettevõtlusega tegelemiseks

Kuigi maal on hulgaliselt väljakutseid, on seal ka mitmeid võimalusi. Maal varem laialt levinud põllumajandussektor ei ole küll sama aktiivne enam, aga uue tegevusharuna on lisandunud mahepõllumajandus. Juurde on tekkinud agriturism. Sotsiaalne ettevõtlus on hoo sisse saanud. Lähedus looduskaunistele kohtadele on ärgitanud elustiili ettevõtlust. Loodusvarade või kauni looduse lähedus tekitab ettevõtluse jaoks võimalusi, mida mujal ei pruugi olla.

Maapiirkonna ettevõtluse kirjeldamiseks on neli selgelt eristuvat elementi: loodusvarade lähedus; piirkonda ilmestavad tegurid, kohalikud tõukejõud ja ettevõtluskoostöö (Muñoz & Kimmitt, 2019).

Loodusvarade lähedus ehk asukoha biofüüsilised omadused on oluline märksõna asukoha iseloomustamisel, kus saab kohapeal teatud tüüpi tegevusharu viljeleda, mis ei eelda ilmtingimata kaupade välismaale transportimist (Muñoz & Kimmitt, 2019). Näiteks Setomaa vallas asuvat Värskat järve muda on mõistlik kasutada Värskas Sanatooriumis. Nii on Värskas teiste piirkondade kõrval unikaalse materjali kättesaadavusest tekkinud ettevõtluse jaoks hea võimalus. Teisalt ei ole seda kaupa ega teenust otstarbekas eksportida Värskast kaugemale.

Koha eelised ei pea piirduma käegakatsutava materjaliga, kohaga seotud materjaliks võib olla ka ainulaadne looduslik maastik, piirkonna pärandkultuur või inimeste poolt rajatud alad või ehitised, mis on konkreetse kohaga seotud. Paljude maapiirkonna ettevõtete jaoks on loodus ja ehitatud keskkond nende äritegevuse südameks (Bosworth, 2012). Nii näiteks on Rõuges 9. sajandist pärit Eesti kõige vanem säilinud muinaslinnus ning nüüd on sinna kõrvale rajatud juurde sama ajastut imiteerivaid hooneid, et inimesed saaksid muinasaegset majapidamist näha ja tolleagset elulaadi soovi korral mõned päevad ka proovida. Juurde on ehitatud Ööbikuoru Keskus, kus antakse postritel ja audiovisuaalsete kanalite kaudu hariduslikku teavet Ööbikuoru nimelise salkoru geograafilise tekke ja ajaloolise arengu kohta. See on võimaldanud turismisektoril tekkida, mis toob sinna piirkonda külastajaid väljaspoolt ning kes seeläbi oma visiidi ajal kohalikke pakutavaid teenuseid tarbivad. Autori väitel tekitab see käivet siiski ainult hooajaliselt ja ei ole piisav pakutavate teenuste ja palgaliste töötajate aastaringseks hõiveks.

Kohalikud tõukejõud ehk segu kohalikust identiteedist ja kohapõhisest teadmusest ja oskustest on maapiirkonna ettevõtluse keskne osa (Muñoz & Kimmitt, 2019). Piirkonnaga tuttav olemine ning sügavam arusaamine, mis on seda piirkonda selliseks kujundanud, on kohalikus ettevõtluses oluline. Tegevused ei põhine mitte ainult kohalikule identiteedile ja traditsioonidele, vaid tuginevad ka jagatud ühisele kogemusele, kuidas selles kogukonnas on ettevõtlust arendatud lähtuvalt kohalikust kultuurist ja kohapealsetest looduslikest eripäradest. (Muñoz & Kimmitt, 2019) Nii näiteks on Setomaa vallas silmatorkavalt unikaalne seto kultuur oma leelotamise, ehtekunsti ja setodele omaste kommetega, mis tundub küll madala lisandväärtusega ettevõtlusharu, aga ometi on niivõrd unikaalne, et seda saab viljeleda ainult Setomaal.

Ettevõtluskoostöö all peetakse silmas ettevõtete omavahelist koostööd, aga ka koostööd institutsioonide ja ettevõtjate vahel. Kohapõhised süsteemid ehk institutsionaalne

tugi aitavad ettevõtjatel kiiresti vajaliku infoni jõuda ja vastupidi – kui kohapealsetel institutsioonidel on olemas ülevaade ettevõtjatest või ettevõtluspüüdlustega kodanikest, siis uue informatsiooni ja võimaluste tekkimisel saavad nad selle info edastada otse nendele, kel võib sellest infost praktilist kasu olla. (Muñoz & Kimmitt, 2019). Näiteks saab nii edastada tõhusalt infot avanevate toetusmeetmete kohta, mis võivad ettevõtjatele uusi võimalusi avada. Lisaks institutsioonidele saavad tõhusale infovahetusele kaasa aidata kohalikud liidrid. Institutsioonide ja ettevõtjate vahelist koostöö tõhusust määrab ära omavahelise suhtlemise sagedus ja ametnike teadmiste tase (Muñoz & Kimmitt, 2019; n.d., 2020).

Koostöö ettevõtjate vahel on samavõrd tähtis. Maapiirkonnas on ettevõtjad teistega võrreldes veidi edukamad, kui nad on loonud kohapealse väärtusahela, kus näiteks kaks erinevat ettevõtjat pakuvad samale sihtgrupile kahte erinevat teineteinest täiendavat toodet või teenust. Nii saavad ka äriühingud tekkida ja areneda (Muñoz & Kimmitt, 2019). Heaks näiteks on siin metallitöö ettevõtte ja puitmööblit tootev ettevõtte, kes materjale kombineerides suudavad pakkuda suuremat valikut valmistooteid huvitatud klientidele.

Sotsiaalne ettevõtlus on maapiirkondades arenenud samuti üheks äri tegemise vormiks. Selle kaudu leevendatakse teatud probleeme, mis just seal piirkonnas vajavad lahendamist ja ettevõtlikud inimesed on hakanud tegutsema ettevõtluse formaadis, mis küll teenib tulu, aga selle tegevuse kaudu pakub lahenduse mingile konkreetsele vajakajäämisele seal. „Sotsiaalne ettevõtte on organisatsioon, mis tahab pakkuda leevendust või lahendust mõnele ühiskonna kitsaskohale. Seda teeb sotsiaalne ettevõtte oma toodete-teenuste müügi abil. Ehk siis – sotsiaalne ettevõtte tegutseb mingi konkreetse ühiskondliku eesmärgi saavutamise nimel, kasutades selleks ettevõtlusega teenitud tulu.“ (<https://arinouandla.ee/>). Sotsiaalse ettevõtluse kaudu on võimalik mingeid kohapealseid probleeme lahendada või siis ennetada suuremate probleemide tekkimist. Sageli tegutsevad sellised organisatsioonid tervishoiu, sotsiaalhoolekande või hariduse valdkonnas. (Lepa & Naarits, 2015) Ühelt poolt pakuvad mingit olulist sotsiaalset kaupa, teisest küljest pakuvad need organisatsioonid ka töökohti, mis on maapiirkondades olulised (Ehrlich & Federwisch, 2017). Eesti kontekstis on enamasti tegemist mikroettevõtetega, mis pakuvad tööd kuni neljale inimesele (Lepa & Naarits, 2015), seega tegemist ei ole oluliste tööandjatega, aga nende ettevõtete väärtus maapiirkondades seisneb toodetes või teenustes, mida ettevõtte pakub. Eestis läbiviidud sotsiaalset ettevõtlust puudutavas uuringus selgub, et ettevõtte suurus ja nende tuluteenimise võimekus on otseses korrelatsioonis (Lepa & Naarits, 2015). Kuigi sotsiaalsed ettevõtted ei ole majandusliku aktiivsuse ja kohalike kitsaskohtade lahendamiseks võluvahendiks, kuna pakutavate töökohtade arv ei ole suur ja lisandväärtus võib olla keskpärane, siis kasutegur

seisneb lisaks selles, et läbi ühistegevuse tugevneb kogukond ning suureneb võimalus uusi lahendusi ise välja töötada (Ehrlich & Federwisch, 2017). Läbi selle saab areneda sotsiaalne innovatsioon (Fortunato, 2014).

2. Empiiriline uuring ettevõtluse väljaskutsetest Lõuna-Eesti ääremaades

2.1. Ülevaade ettevõtlusest Võrumaal ja uurimisprotsessi kirjeldus

Võrumaast rääkides tuleb eelpool toodud kirjanduses nimetatud ääremaad iseloomustavaid tegureid hinnates nentida, et Võrumaa puhul on tegemist ääremaaga. Võru maakond asub Kagu-Eestis, piirnedes lõunas Läti Vabariigi, idas Vene Föderatsiooni, põhjas ja kirdes Põlva maakonnaga ning läänes Valga maakonnaga. Maakonna administratiivseks keskuseks on Võru linn. Kokku on maakonnas 2017. a. toimunud haldusreformi järgselt 5 omavalitsust: Antsla, Rõuge, Setomaa ja Võru vallad ning Võru linn. Võrumaa on territooriumi suuruselt Eestis 12. maakond. (*Võru Maakonna Arengustrateegia 2035+*, n.d.)

Võru maakonnas elas Statistikaameti andmetel 01.01.2022 seisuga 34182 inimest, moodustades 2,6 % kogu Eesti rahvastikust. Maakonna keskmine asustustihedus on 12 inimest km². Väikseim on see Rõuge vallas (5,2 inimest km²) ja suurim Võru linnas (847,6 inimest km² (vt tabel 1). Seega on Võru maakonna puhul tegemist Eesti kontekstis väikese ning suhteliselt hõredalt asustatud piirkonnaga. (*Võru Maakonna Arengustrateegia 2035+*, n.d.) ning hajaasustuses elanikud paiknevad võrdlemisi laugel Võru linnast, mis on maakonna peamine tõmbekeskus.

Tabel 2

Rahvaarv ja rahvastikutihedus Võru maakonna omavalitsusüksustes

	Rahvaarv	Pindala, km ²	Asustustihedus, elanikku km ² kohta
VÕRU MAAKOND	34 182	2 773	12,3
Antsla vald	4 222	411	10,3
Rõuge vald	4 877	933	5,2
Setomaa vald	2 849	463	6,2
Võru linn	11 867	14	847,6
Võru vald	10 367	952	10,9

Allikas: Statistikaamet

Väikeasulate nõrgaks küljeks on madal rahvaarv ja madal asustustihedus üheskoos. Madal rahvaarv tekitab olikorra, kus pakkumine ja nõudlus on piiratud. Selline olukord takistab teenuste pakkumiste arendamist, kuna nõudlus on väike (n.d., 2019). Ilusam keskkond võib küll elanikele teatud väärtust pakkuda, kuid maa-asulate elanike arv pole atraktiivne

võimalikele tööandjatele, sh teenuste osutajatele. Samuti on taristu väljaarendamine kulukam maal, kus asustustihedus on linnadega võrreldes madalam. (n.d., 2019)

Võrumaa Arenduskeskuses on viimase aasta jooksul välja töötatud „Võru maakonna arengustrateegia 2035+“, seal on kirjas: „Võru maakonna elanike haridustase on Eesti keskmisest madalam. Samuti on madalam nende inimeste hulk, kes osalevad ümber- ja täiendõppes või võtavad muul moel osa elukestva õppe programmidest. See on väljakutseks selle piirkonna ettevõtlusele, kogukondadele ning muude valdkondade arengule.“ (Võru Maakonna Arengustrateegia 2035+, n.d.) Võru maakonna majandusarengu olulisim takistus on seotud vajaliku tööjõu puudusega. Teisalt on tööjõupuudus osaliselt mõjutatud sellest, et kohalike ettevõtete ärimudelid ja tehnoloogiad on sageli vananenud ning loodav lisandväärtus madal, mis ei võimalda maksta konkurentsivõimelist palka ega pakkuda tööd, mis oleks töötajatele atraktiivne ja pakuks väljakutseid. (Võru Maakonna Arengustrateegia 2035+, n.d.)

Samas dokumendis nimetatud teine oluline tegur on seotud madala investeerimis- ja riskivõimekusega. Arengustrateegias on öeldud, et ettevõtetel ei ole piisavalt ressursi, et teha vajalikke investeeringuid tööprotsesside efektiivsuse kasvatamiseks ning keeruline on kaasata ka laenuraha, sest laenutingimused nõuavad Võru maakonnas tehtud investeeringutele valdavalt mitmekordse väärtusega tagatist. „Pank hindab, et Võrus investeeritud euro on oluliselt väheväärtuslikum ja kõrgema riskiga kui Tallinnas, Tartus või Pärnus investeeritud euro“ (Võru Maakonna Arengustrateegia 2035+, n.d.) .

Kolmandaks, valdav osa Võru maakonna ettevõtetest on väikesed, mistõttu puudub neil sageli kompetents efektiivseks arendus- ja müügitööks. Alustavad ettevõtted hindavad, et avaliku sektori poolne tugi on formaalne, ehkki vajatakse rohkem individuaalset abi ja nõustamist. Ettevõtlusega seotud infrastruktuuri arendamise toetamine loob ettevõtetele võimaluse jõukohaselt kohaneda hajaasustusest ning logistilises mõttes ebasoodsast asukohast tingitud probleemidega. (Võru Maakonna Arengustrateegia 2035+, n.d.) Sarnased kitsaskohad toodi esile ka Riigikontrilli auditi käigus, mis puudutas kohalike omavalitsuste rolli uurimist ettevõtluse edendamisel (n.d., 2020).

Lähtudes sellest infost ja käsitletud teooriast ning arvestades, et Rõuge ja Setomaa vallad on ühed kaugemal asuvad omavalitsused Tallinnast, Eesti keskusest, võtsin käesoleva uurimustöö fookusesse Setomaa ja Rõuge vallad ning nendes valdades tegutsevad ettevõtted, et uurida ettevõtlust mõjutavaid tegureid ääremaades. Tallinnast Rõuge valla keskusesse on 260 km ja Setomaa valla keskusesse Värskasse on 267 km.

Mõlemad vallad on piiriäärsed omavalitsusüksused. Rõuge valla lõunapiiriks on Läti. Setomaa vald piirneb lõuna poolt Lätiga, aga kagu ja ida suunas on naabriks Venemaa, mis tähendab ka seda, et Setomaa valla piir on Euroopa Liidu välispiir ja 90% Eesti maismaa piirist Venemaaga asub Setomaa vallas. Kui kokku on Eestis neli piiripunkti Venemaaga, siis kolm neist asuvad selles ühes vallas. Loodusressursside poolest on Setomaa rikkam, sest seal on unikaalset mineraalvett ja selle ressursi kaevandamine ja turustamine on olnud oluline elatusallikas seal piirkonnas üle poole sajandi. Teise unikaalse maavarana saab nimetada ravimuda, mille kasutamine on loonud aktiivselt kasutatava terviseturismi segmendi sinna piirkonda. Ülejäänud kohapealsed ressursid nagu puit, savi, turvas, kaunis loodus, kohalik pärandkultuur ja oma keel on Rõuge ja Setomaa valdades omavahel võrreldavad. Kui terviseturism kõrvale jätta, siis Rõuge vald on mõnevõrra aktiivsem loodusturismi sihtkoht, mis näitab ääremaastumise mitmekihilisust ja erinevat ettevõtlusmaastiku.

Valimisse võtsin kummastki vallast neli ettevõtet, millest kolm on piisavalt suured, et olla tööandjaks mitmetele inimestele; üks ettevõte kummaski vallas oli ühe inimese firma, mis teistele tööd ei andnud.

Valimi koostamisel võtsin aluseks Maksu- ja Tolliameti koduleheküljelt vastavate valdade 2022 a IV kvartali maksulaekumiste ja käibe andmed. Kasutades 2022 aasta viimase kvartali infot võisin arvestada, et tegemist on aktiivselt tegutsevate ettevõtetega, mis ei ole rakendatud ainult hooajaliselt. Samast kohast sain ka info töötajate arvu kohta.

Elimineerisin riigi- ja vallaasutused ning turismi ja põllumajandusega tegelevad ettevõtted. Riigi- ja vallaasutused jätsin välja, sest tegemist ei ole tavalistes konkurentsitingimustes tegutsevate tööandjatega. Turisminduse jätsin kõrvale, sest tegemist on enamasti hooajalisusest sõltuvate äridega. Põllumajandusest loobusin samuti seetõttu, et sageli on tegemist hooajaliste mõjutustega tegevusega, lisaks ei oleks põllumajandusega tegelevad ettevõtted väga heaks võrdlusbaasiks linnalises keskkonnas tegutsevatele ettevõtetele.

Järelejäänud ettevõtete seast selekteerisin välja arvestatava töötajate arvuga firmad ning püüdsin valida võimalikult erinevate tegevusvaldkondade esindajad. Ühe töötajaga iseenda tööandja valimisel lähtusin sellest, et valimisse võetud ettevõtja pakuks oma firmaga teenuseid võimalikult laiale klientuurile, et selle kaudu saada uurimustöösse laiemat vaatenurka. Lisaks kaasasin uurimustöö valimisse mõlema valla vallavanemad ja Võrumaa Arenduskeskuse juhi. Arenduskeskusel on tervikpilt olemasolevast olukorrast ja ka tulevikku vaatavatest võimalustest Võrumaal. Omavalitsusjuhid pakkusid käesolevasse uurimustöösse sissevaadet oma valla eripärast lähtuvalt.

Rõuge vallas oli 2022 aasta IV kvartali seisuga aktiivseid äriühinguid 532, millest 6 või enam töötajat oli 19 organisatsioonis ja 10 või enam töötajat oli kõigest kaheksas ettevõttes. Setomaa vallas on kokku 214 tegutsevat äriühingut, millest 10 või enamat töötajat oli üheteistkümnes ettevõttes ja 6 või enam töötajat oli 16 ettevõttes. Nii et Setomaal oli arvuliselt vähem ettevõtteid, aga sealsed ettevõtted andsid tööd veidi suuremale arvule inimestele võrreldes Rõuge vallaga. Intervjueeritavasse valimisse võtsin ettevõtted, kus oli 6 või enam töötajat seetõttu, et sellise töötajate arvu puhul võib arvestada, et ettevõtte annab tööd rohkematele inimestele, kui ainult oma lähimatele pereliikmetele. Oluline on siinkohal märkida, et Maksu- ja Tolliametis saada olevad andmed põhinesid ettevõtte juriidilistel aadressitel ning kõikidel ei olnud juriidilised ja tegutsemiskoha aadressid samad. Seega järgmise sammuna otsisin üles majandusaasta aruanded ning noppisin välja ettevõtted, kes ka tegutsesid samas piirkonnas ning pakkusid selle piirkonna elanikele tööd. Nii näiteks kajastub Setomaa valla ettevõtete nimekirjas võrdlemisi innovaatiline tootja, mis väärindab lambavilla ja valmistab lambavillast pehmete ümbrike sisusid ja klaaspudelite transportimiseks lambavillast ümbriseid, aga kogu ettevõtte tegevus leiab aset Põhja-Eestis. Setomaa vallas on ainult nende juriidiline aadress. Kui esialgu oleks võinud oletada, et Setomaa võiks olla selle ettevõtte tegevust arvestades lambavilla näol sobiva tooraine tarnimise asukohaga, siis vestluse käigus ettevõtte esindajaga selgus, et ka toorainet ei hangi nad mitte Setomaalt, vaid saavad hoopis Valgamaalt. Setomaale ei plaani nad oma tegevust tuua, sest vahemaa nende praeguse tegutsemiskohaga Paldiskis on sedavõrd suur ja ettevõtte tegevuse vaatest ebapraktiline (Telefonivestlus 22.02.2023). See on ka põhjus, miks intervjuudes kajastub 4 Rõuge valla ettevõtet ja 3 Setomaa valla ettevõtet.

Tabel 3

Uuringusse kaasatud ettevõtete profiil

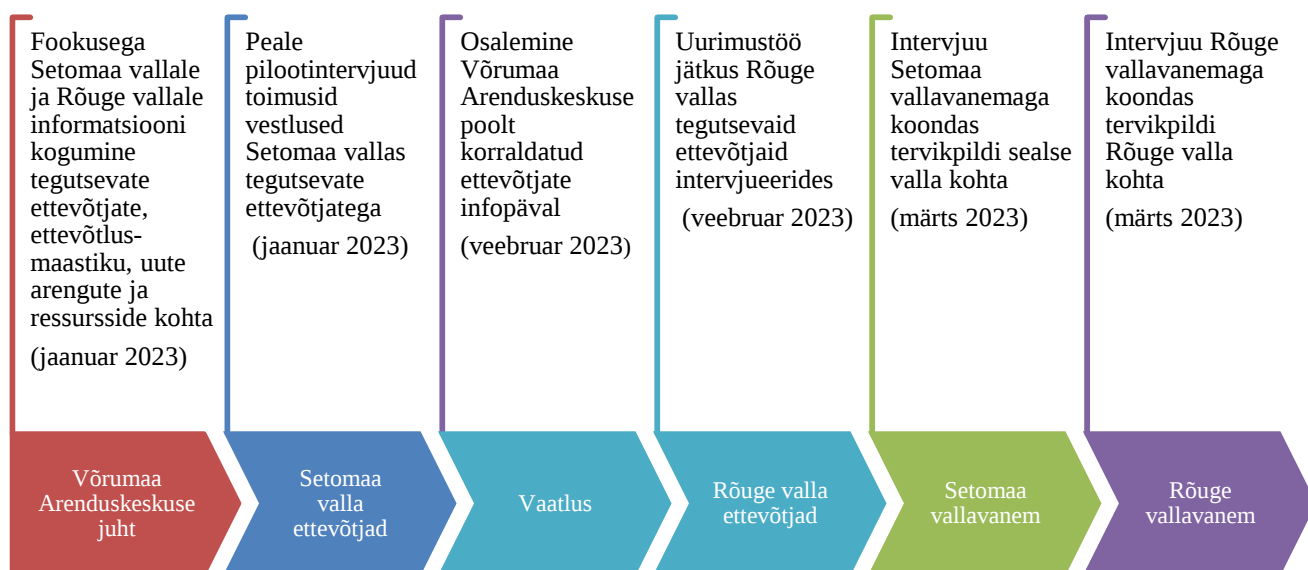
Vald	Ettevõtte tegevusala	Töötajate arv
Setomaa	Metsandus	38
Setomaa	Töötlev tööstus (puit)	8
Setomaa	Konsultatsioon (äriarendus)	1
Rõuge	Töötlev tööstus (metall)	17
Rõuge	Mäetööstus	10
Rõuge	Ehitiste ja maastike hooldus	6
Rõuge	Iluteenused, raamatupidamine	1

Allikas: Autori koostatud

Kvalitatiivse uuringu läbiviimiseks koostas poolstruktureeritud intervjuude kavad, milles toodud küsimused põhinevad teoreetilises osas toodud teguritele. Lisasin tausta avavad küsimused ning lõpu jätsin võimaluse intervjueritavatel lisada mõtteid, mis esmapilgul ühegi esitatud küsimusega ei haakunud, aga mis käesoleva töö kontekstis tundus intervjueritavale oluline välja tuua. Vastavalt kokkulepetele intervjueritavatega olid intervjuud konfidentsiaalsed.

Koostas kaks erinevat intervjuu kava. Üks kava oli ettevõtjatele (Lisa 1), teine oli Võrumaa Arenduskeskusele (Lisa 2) ja vallajuhtidele. Kasutatud on osaliselt erinevaid küsimusi, et saada aru, milline on ettevõtluse taustsüsteem Võru maakonnas, mida arvavad ettevõtjad erinevatest ettevõtlust mõjutavatest teguritest ning kas neil on ettepanekuid olukorra arendamiseks. Kohalike omavalitsuse juhtivtöötajatelt uurisin, mida nemad kõnealuses vallas ettevõtluse kitsaskohtadena ja soosivate võimalustena näevad. Tegemist oli poolstruktureeritud intervjuudega, kus etteantud küsimused olid avatud iseloomuga. Vestluste läbiviimist alustasin Võrumaa Arenduskeskuse esindaja intervjuerimisega, sest just see organisatsioon omab kohaliku piirkonna kohta suurt pilti ning nende töö fookuses on eeskätt ettevõtluskeskkonna loomine ja ettevõtjate toetamine. Järgmisena intervjuerisin Setomaa valla ettevõtjaid. Seejärel osalesin vaatelejana Võrumaa Arenduskeskuse korraldatud infopäeval, mis oli kohalikele ettevõtjatele mõeldud ja kus tutvustati juba avatud ja peagi avanevaid sekkumismeetmeid, ehk siis ettevõtluse ergutamiseks mõeldud rahalisi toetusvõimalusi ja nende taotlemise tingimusi. Peale seda jätkasin intervjuudega Rõuge valla ettevõtjatega ja lõpus vestlesin Setomaa vallavanemaga ja Rõuge vallavanemaga. Varasemate intervjuude jooksul kogutud infot kasutasin järgmiste intervjuude käigus, seega rakendasin iteratiivset uurimismeetodit.

Käesoleva uurimustöö intervjuude küsimused on toodud Lisas 1 ja 2 ja empiirilise osa läbiviimise teekaart on kujutatud Joonisel 2.

Joonis 2. Uurimistöö empiirilise osa teekaart.

Allikas: Autori koostatud

Üks intervjuu toimus Teamsi vahendusel ja kõik ülejäänud toimusid päris kohtumise käigus. Igale intervjuule kulus 55-85 minutit, kõige sagedamini kestis üks intervjuu pisut üle ühe tunni. Küsimused saatsin enne kohtumist ette, aga mitte kõik ei tutvunud nendega enne kohtumist. Vestluste käigus jõudsimel käsitleda kõiki küsimusi, nii et püstitatud kategooriate kohta tekkis võrreldava kvaliteediga sisend. Lisaks kümnele intervjuule vestlesin telefonis põgusalt veel ühe ettevõtjaga, kelle ettevõtte juriidiline aadress on Kagu-Eestis, aga tegutsemiskoht Põhja-Eestis. Terviklikku intervjuud siis ei toimunud, aga vestluste käigus saadud info kasutamiseks käesolevas uurimustöös on tema kooskõlastus olemas. Tema poolt esitatud infot on siin töös tähistatud märkega „Telefonivestlus“. Intervjuueritavate valim, toimumise ajad ja ajaline kestvus on toodud Tabelis 4.

Tabel 4

Intervjueeritavate valim ja intervjuu toimumise info

Intervjuu	Vald või organisatsioon	Intervjueeritava sugu (M/N)	Ettevõtte vanus (aastates)	Intervjuu toimumise aeg	Intervjuu pikkus (min)
Intervjuu 1	Rõuge	N	15	23.01.2023	71
Intervjuu 2	Arenduskeskus	M	N/A	24.01.2023	59
Intervjuu 3	Setomaa	M	25	25.01.2023	76
Intervjuu 4	Setomaa	N	8	26.01.2023	63
Intervjuu 5	Setomaa	M	20	27.01.2023	65
Intervjuu 6	Rõuge	M	30	27.02.2023	85
Intervjuu 7	Rõuge	N	30	27.02.2023	70
Intervjuu 8	Setomaa	M	N/A	2.03.2023	66
Intervjuu 9	Rõuge	N	N/A	3.03.2023	62
Intervjuu 10	Rõuge	N	5	13.03.2023	54

Allikas: Autori koostatud

Vaatluse viisin läbi ettevõtjatele korraldatud infopäeval, mis toimus veebruaris. See sattus täpselt intervjuude vahele, mil olin uurimustöö jaoks juba osa infot kogunud. Infopäev kestis ajaliselt 4 tundi ajavahemikul kl 11-15. Sellest võttis osa 64 huvilist, kellest enamus olid ettevõtjad ja ülejäänud olid Võrumaa Arenduskeskuse töötajad ja erinevate Lõuna-Eestis toimetavate partnerluskogude nõustajad, kes aitavad ettevõtjaid taotlusmeetmete selgitamisel ning toetuste taotlemisel. Esitlusele tuli 7 ettekannet Maaeluministeeriumi, Rahandusministeeriumi ja Majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumi esindajatelt, EASist, Võrumaa Partnerluskogu ja Piiriveere Liider nõustajatelt ning Maaelu Edendamise Sihtasutuse juhilt. Vaatluse käigus ilmnis selgelt, kui aktiivselt Lõuna-Eestis toetuseid kasutatakse ning kui elav huvi nende vastu on.

Käesoleva töö empiirilises osas analüüsitakse poolstruktureeritud intervjuude käigus kogutud andmeid, mis kirjeldavad erinevaid tegureid Lõuna-Eesti ettevõtluses ning koondatakse ettepanekud, mida intervjuude käigus nimetati või andmete sünteesis tekkisid. Intervjuudes kogutud andmed kodeeriti ja grupeeriti vastavalt märksõnadele, mille kohta küsimused koostatud olid. Autor rakendas iteratiivset uurimistehnikat, kus varasemate intervjuude käigus kogutud infot kasutati osaliselt järgnevates vestlustes. Analüüsiks on kasutatud kvalitatiivse uuringu kodeerimistehnikat.

2.2. Uurimistulemused

Uurimustulemused on koondatud kahe suurema teema alla, millest üks on „Väljakutsed“ ning teine on „Ettepanekud“, mida intervjueritavad erinevatele ääremaad mõjutavatele tasanditele muudatuste tegemiseks soovitasid või mis töö sünteesimise käigus esile kerkisid. „Väljakutsed“ sisaldab kuus kategooriat ning iga kategooria sees kasutatud koodid on toodud Joonisel 3.

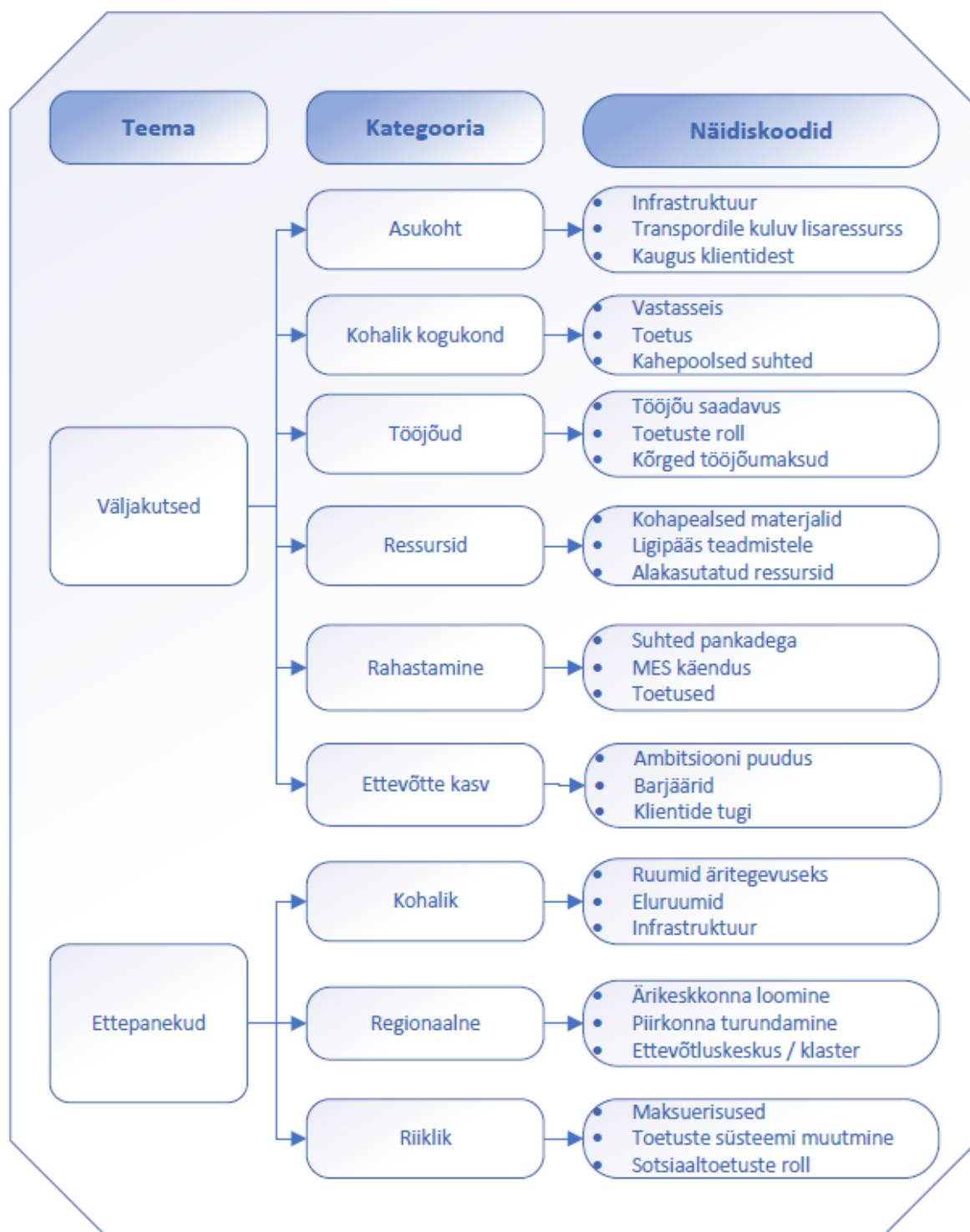
Kõik kategooriad on vastavuses intervjuude kavas toodud märksõnadega, mis omakorda põhinevad käesolevas uurimustöös kirjeldatud teoreetilises osas toodud olulistele teemadele. Kõik kategooriad sisaldasid ettevõtluse arendamise vaatenurgast olulisi väljakutseid. Mõne kategooria sees on toodud ka toimetulekustrateegiaid, aga toimetulekustrateegiaid oli suhteliselt vähe ja seetõttu pole neid mitte kõikides kategooriates.

2.2.1. Väljakutsed

Asukoht on kategooria, kuhu kuuluvad koodid infrastruktuur, transpordile kuluv lisaressurss ja kohapealsete klientide vähesus ning kaugus klientidest. Asukohast tingitud väljakutseid käsitleti mitme erineva teemaga seoses. Peamiselt on ettevõtete asukohad nendes kohtades seetõttu, et tegemist on ettevõtjate kodukohtadega või päritud maadega. Enamus uuringusse kaasatud ettevõtetest on pika ajalooga (15-30 aastat) ja oma ettevõtlusega alustamise ajal olid seal kandis teistsugused tingimused – ettevõtete vajadused praegusega võrreldes teistsugused ning kohalikke elanikke oli rohkem, mis võimaldas tööjõule paremat ligipääsu ja suuremat kohapealset klientuuri.

„Nüüd on asukoht tõsiseks probleemiks, sest inimesed ja eriti noored lähevad siit piirkonnast ära. Varem käisid noored suvel tööd küsimas, aga nüüd ei ole siin piirkonnas enam ühtegi noort jäänud.“ (Intervjuu 4)

Kui teoorias on toodud, et ääremaa ei pea asuma riigi servas ja see võib olla ka ühe linna sees või riigi keskel, siis antud juhul on Setomaal ja Rõuges asuvad ettevõtted oma asukoha tõttu keskustest, sealhulgas transpordikeskustest (sadamad, lennujaam, rongijaam), klientidest ja materjalidest palju kaugemal, kui teised ettevõtted. See teeb materjalide hankimise, kauba tarnimise ja klientidega kohtumised Kagu-Eesti ettevõtjatele ajaliselt ja rahaliselt tunduvalt kulukamaks võrreldes ettevõtjatega, kes asuvad näiteks Kesk-Eestis. Teatud näitajate järgi on ka Järvamaal ääremaalisi piirkondi, aga vahemaa klientideni, materjalideni ja transpordikeskusteni kaks korda lühem.

Joonis 3 Kodeerimisskeem

Transpordile kuluv lisaressuss nii ajaliselt kui rahaliselt on kauguse tõttu lisatakistus. Lõuna-Eestis ei ole sadamat, lennuliiklust ega korralikku rongiühendust. See tähendab, et välisinvesteeringuid pole hetkel otstarbekas sinna loota, sest välismaise päritoluga ettevõtjad, kes otsivad kohti, kuhu oma investeeringuid maandada, ei kaalu selliseid asukohti, kuhu jõudmiseks kulub terve päev (Intervjuu 2). Kui saaks välja arendada

korraliku rongiliikluse Võru ja Valgani, siis see võiks kaasa aidata kaupade vedamisele ja äri arengule seelses piirkonnas. Ühest küljest ootavad ettevõtjad ja kohalikud elanikud kõvakattega tolmuvalu teid, teisest küljest on äri tegemiseks takistuseks ka Kagu-Eestile omased käänulised ja künklikud teed, mis talvistes oludes on suurtele kaubaautodele ohtlikud. Nii on tekkinud olukord, et teatud sihtkohtadesse jõudmiseks kasutatavad materjali või kaupa vedavad suured sõidukid pikemat ja veidi ohutumaid teed, mis tekitab omakorda ajakulu (Intervjuu 7). Hõreda asustusega piirkonnas on ka töötajatel pikem vahemaa tööle sõitmiseks, mis toob kaasa ajakulu ja rahalise kulu (Intervjuu 3).

Kui saaks taastada aktiivsema lennuühenduse Tartust välismaailmaga, siis see aitaks kaasa ettevõtlusele Lõuna-Eestis. Tartu linn on juba võtnud ühendust Lõuna-Eesti ettevõtjatega, et kaardistada lennuühenduse aktiivsemaks muutmise vajadust ja võimalikku kasutegurit. (Intervjuu 2)

Teoreetilises osas käsitles autor vahemaad peamiselt inimkapitali kontekstis. Täheledatai, et kui hariduse saamiseks on vahemaa liiga pikk, siis inimesed kas kolivad ära, et ei peaks igapäevaselt liiga palju aega transpordile kulutama (Kühn, 2015) või ebamugava vahemaa tõttu loobuvad haridustee jätkamisest (Ignat, 2012). Sama võib järeltada töökohtade kohta – kui ikka igapäevane teekond on ajaliselt pikk ja kurnav, siis kaaluvad inimesed kergemini kolimist piirkondadesse, mis on olemasolevale töökohale või parematele töövõimalustele lähemal ja nii kaotab maapiirkonnas tegutsev tänane või homme ettevõtja töökäsi.

Klientide vähesus väikese kohapealse elanikkonna tõttu on viinud selleni, et ei ole otstarbekas teatud teenuseid ääremaades välja arendada, kliente lihtsalt ei ole piisavalt. Näiteks on probleem toitlustusega Rõuge vallas, sest toitlustusettevõtteid ei ole vajalikul määral (Intervjuu 9). On ilmne, et kuna aastaringselt ei ole piisavalt kliente, siis ei ole ettevõtjate jaoks mõistlik seda teenust ainult 8-nädalase suve jaoks välja töötada ja sisse seada. Söögikohtade puudus on kasvanud sedavõrd oluliseks teemaks, et isegi suvel ei ole turistidel eriti palju söögikohti, mida külastada. See haakub kirjanduses toodud piirangutega, mis samuti nimetab mahu kasvatamise takistusena klientide vähesust kohapeal (Dabson, 2001).

Klientide kaugus toob omakorda kaasa olukorra, kus Lõuna-Eesti ettevõtja peab olema nupukam või astuma rohkem samme teiste Eesti ettevõtjatega võrreldes. Asukohast tingituna asuvad kliendid kaugel. Paljud võimalikud kliendid ei ole valmis võtma ette teekonda Tallinnast Rõugesse ega Setomaale, et seal tutvuda võimaliku kaubaga, et seejärel ostuotsus teha. Nii näiteks on üks aiamajasid valmistav ettevõte, mis küll ei sattunud

käesoleva uurimustöö valimisse, aga kelle tegemistest intervjuude käigus juttu tuli, enda toodangu tutvustamiseks ja klientidele lähemale tulemise eesmärgil pannud mõned näidised välja Kesk-Eestisse. Klientide vaates on see teretulnud samm, aga ettevõtte jaoks on see siiski lisakulu, mis ei oleks vajalik, kui ettevõtte tegutseks keskustes või keskuste lähedal, kuhu klientidel oleks mugav tulla ka muudel põhjustel. Valimis olnud ettevõtted, mis tegelevad toodangu valmistamisega, uusi kliente aktiivselt ei otsi, vaid keskenduvad oma olemasolevate klientide tellimuste täitmisele.

Teoreetilises kirjanduses oli küll juttu, et maapiirkondades on kohapealseid kliente vähe, aga klientide kaugust eraldi ei rõhutatud. See võib olla seotud sellega, et ääremaa ei pruugi olla füüsiliselt kaugel, vaid võib üldjuhul olla ka keskuse lähedal. Seega Kagu-Eesti on kaugel asuv ääremaa, kus toimetavatel ettevõtetel on asukohast tingituna lisäülesanne lahendada.

Asukohaga seotud positiivsetest külgedest toodi esile, et Setomaal ja Rõuge vallas on tugev kohalik kultuur, oma keel ja kaunis looduskeskkond, mis soosib turisminduse viljelemist. Hästi on tööle läinud puiduettevõtete klaster, mis koondab puiduga tegelevate ettevõtete huvid ja asub Võrus just seetõttu, et seal piirkonnas on puit üks levinumaid materjale. Klaster on tekitanud puidutöötlemisega seotud teemade ristumiskoha ja loob soodsa pinnase uute ideede arenguks. Selle positiivse kogemuse najal teeb autor ettepaneku kaaluda Kagu-Eestisse ka mõnes teises valdkonnas kompetentsikeskuse rajamist.

Kohapealse ressursina on saada ainult puitu. Kõik ülejäänud materjalid, nagu värvid, lakid, kiled, pakkematerjalid, metall tuleb kaugemalt kohale transportida. Kuigi puit on kohapeal kättesaadav ressurss, siis hinnaeelis sellega ei kaasne. Palgi kujul kättesaadav puit on Eestiga võrreldes Soomes odavamam, saematerjali hind on Eestis ja Soomes praegu võrdne. (Intervjuu 5)

Kohalik kogukond on kategooria, kuhu kuuluvad koodid vastasseis, toetus, kahepoolsed suhted. Kohalik kogukond omab maapiirkonnas suuremat mõju linnalise keskkonnaga võrreldes.

Intervjuude käigus ilmnes, et väiksed ettevõtted, mis pakuvad teenust teiste klientide hulgas ka oma kogukonna liikmetele, on kohaliku kogukonna poolt tugevalt **toetatud**. Nii teevad kohalikud elanikud tuttavate seas suust suhu reklaami ning on samal ajal ka ise kliendid.

„Näen selgelt, et väikestel tegijatel on lihtsam, aga nendel, kes tahavad suuremaid ettevõtmisi ellu viia, on kogukonna vastasseis.“ (Intervjuu 4)

Suuremate ettevõtete esindajad muutusid intervjuude käigus selle teema juures silmnähtavalt kidakeelsemateks ja otsisid sõnu, kuidas ennast väljendada. Nii mõnigi oli pidanud ise **vastasseisust** läbi murdma, teised tõid näiteid oma tutvusringkonnast. Pahameele põhjustajatenä toodi näidetena liigset müra, suurte autode poolt tekitatud koormust kohalikele teedele, metsade liigset raiet, põllumajanduses kemikaalide kasutamist, aga ka lihtsalt kadedust.

„Kohe, kui kuskil mõne ettevõttega on probleem, siis tekib ettevõtjale halb maine ja see levib kiiresti. Suures linnas oleks see anonüümne, aga väikeses kogukonnas on avalik.“
(Intervjuu 9)

Ka riigihalduse ministri poolt valitsuskabineti nõupidamisele saadetud memorandumis (J. Aab, isiklik suhtlus, 12. detsember 2022) on analüüsis toodud probleeme kirjeldades nimetatud, et kohalikud inimesed ei mõista, millist kasu toob ruumilise mõjuga ettevõtte sinna piirkonda. Paraku ei olnud ka mainitud analüüsis selle teema kohta head lahendust välja pakutud.

Eraldi teemana kerkis kommunikatsioon ja selgituste andmise vajadus. Nii mõnigi ettevõtja võib-olla ei taju kohalike inimeste valu ja selle juurpõhjust ning ei teadvusta, et lisa selgitustööga võib vastasseisu neutraalseks muuta.

„Kommunikatsioonil on suur roll. Sageli nähakse tonti seal, kus tonti ei ole.“
(Intervjuu 2)

Kui võrrelda kirjanduses toodud infoga (Muñoz & Kimmitt, 2019), (Dabson 2007), (Marcketti et al., 2006), kus nimetati, et kogukonnal on reeglina toetav roll kohalikule ettevõtlusele maapiirkondades, siis paraku käesoleva töö käigus hindasid Kagu-Eesti ettevõtjad kohaliku kogukonna toetust tunduvalt madalamalt või olid lausa kriitilised. Teenusepakkujate jaoks on kogukond oluline, aga suurematest tegijatest nimetas vaid üks ettevõtte, et neil on väga head suhted kohalikega. Võimalik, et selle juhtumi puhul on paigas väga head **kahepoolsed suhted**: omavaheline hea teise osapoole tunnetus olles pikka aega samas piirkonnas koos arengu läbi teinud. Inimsuhteid peetakse ülioluliseks.

„Kogukonnal on väga suur roll. Suhted peavad olema kahepoolsed. Ettevõtte ei tohi kogukonnast teerullina üle sõita, siis kogukond aktsepteerib ka ettevõtet. Samas ei ole hea, kui ühel ettevõttel on piirkonnas ebaproportsionaalselt suur mõjuvõim.“ (Intervjuu 6)

Tööjõu kategooria all on märksõnad tööjõu kättesaadavus, toetuste roll ja tööjõumaksud.

Tööjõu ja kvalifitseeritud töötajate **kättesaadavus** on Kagu-Eestis väga keeruline. Seal ei ole probleemiks madalad palgad iseseisvalt võttes. Madalad palgad on tingitud sellest, et seal olevad töökohad on madalat lisandväärtust loovad. Kõrge lisandväärtusega töökohtade loomine on piirkonnas juba praegu prioriteet, aga lahendused ei ole lihtsad. Kuidas saada juurde kõrgemat lisandväärtust loovaid töökohti – see on peamine küsimus. Kui me räägime seadme operaatorist või õpetajast, siis on neil juba praegu sama valdkonna ametikohtadega kõrvutamisel Eesti keskmisega võrreldavad töötasud, aga sobivaid inimesi ei ole vajalikul määral kohapealt võtta. See leid on täielikus korrelatsioonis kirjanduses toodud tähelepanekutega, et ääremaades on piiratud võimalused inimkapitali ja erinevate oskustega töötajate kasutamiseks oma äri arendamisel (North & Smallbone, 2000).

„Ääremaal ei leia nutikaid, sama mõttemaailma ja samu väärtushinnanguid jagavaid töötajaid.“ (Intervjuu 4)

„Probleemiks on kvalifitseeritud tööjõupuudus ja töötajate madal haridus.“
(Intervjuu 3)

„Barjääriks on kvaliteetse inimressursi puudus, kes võiks teha asjalikku tööd.“
(Intervjuu 4)

Kui oleks vaja tööjõudu juurde palgata, siis enamlevinud vastustes toodi, et kanalitena kasutatakse Töötukassat, Facebooki gruppides kuulutamist ja oma tutvusringkonda. Huvitavalt selgus, et kuigi Töötukassat nimetasid kõik võimaliku kanalina esimeste seas, siis tegelikkuses ei olnud intervjuueeritavad ettevõtted selle kaudu viimastel aastatel ühtegi töötajat saanud. Peamiselt on uusi töötajaid, kes on ka pidama jäänud, palgale võetud tuttavate kaudu või siis, kui võimalik tööandja on ise uksele koputanud ja tööle kutsunud. Kahe ettevõtte puhul oli osaliselt tegemist hooajalise tööga, aga ettevõtte on otsustanud oma töötajaid palgal hoida läbi aasta, et vajalikul ajal oleks väljaõppe saanud inimesed olemas. Suuremad puidutöötlemisfirmad on teinud Võrumaa Kutseõppeasutusse oma stipendiumid, et varakult endale nutikamaid töötajaid tagada (Intervjuu 2).

Mitmes ettevõttes kasutatakse tööjõudu Lätist ja nendega on tööandjad väga rahul (Intervjuu 7, 8).

„Lätist üks inimene koputas uksele ja küsis, kas on vaja. Oli vaja. Ettevõtte küsis, kas sul on veel mõni tuttav, kes sobiks siia ja nii käivad nüüd mitmekesi Lätist.“ (Intervjuu 7)

Ukrainast on ka inimesi olnud, aga nemad ei ole püsivamad kui renditööjõud. Nii kui tekib võimalus linna tööle saada, on nad läinud ja uute inimeste otsimine ja väljaõppe algab otsast (Intervjuu 3).

Kui ühest küljest on väljakutse sobiva tööjõu leidmine, siis teisest küljest ettevõtjad ka väga hoolega kaaluvad töökoha loomise vajadust. Oleneb tegevusvaldkonnast, aga näiteks ka konsultatsioonifirmadel on mõnevõrra keeruline aastaringi stabiilset töövoogu pakkuda ja kuna **tööjõumaksud** on ikkagi väga kõrged, siis iga võimalik töökoht kaalutakse väga hoolega läbi. Nii mõnigi ametikoht on jäänud loomata kõrgete tööjõumaksude kui ka raskuste tõttu sobivate inimeste leidmisel. (Intervjuu 4)

Toetuste roll on Kagu-Eestis väga suur. Ettevõtjate jaoks on eraldi väljakutse inimeste toetustele suunatud mentaliteet. Väga kiiresti nuputatakse välja, kuidas mingile sotsiaaltoetusele kvalifitseeruda, mida saada töötasule lisaks või selle asemel. Värskest kehtestatud peretoetuste valguses on ettevõtjad juba praegu murelikud, kuidas suure pere ja lasterikka pere toetus neid mõjutama hakkab. Nad on veendunud, et see võtab töötajal töötamise motivatsiooni vähemaks. (Intervjuu 5)

Näide elust: Kui tellimusi on vähe ja ettevõtja on sunnitud töötaja ära koondama, aga paari kuu pärast olukord paraneb ning ta läheb sama töötajat samale tööle ja samade tingimustega tagasi kutsuma, siis töötaja ütleb, et ma praegu ei tule, et mul üheksa kuu jooksul riigilt raha tiksub, et räägime siis uuesti, kui üheksa kuud läbi on. (Intervjuu 5)

Ettepanek ettevõtjalt: muuta töötuskindlustushüvitise süsteemi nii, et kui sama tööandja läheb sama töötajat samasse ettevõttesse vähemalt samade tingimustega tagasi kutsuma, siis töötaja kas võtab ettepaneku vastu või ta kaotab õiguse hüvitisele.

Autor jagab täiel määral ettevõtjate muret, et kuidas väheneva rahvastikuga piirkonnas asjalikku tööjõudu saada, kui olemasolevad võimalused on juba täiel määral ära kasutatud. Vaja oleks sotsiaaltoetuste süsteem üle vaada ja ehitada üles nii, et see motiveeriks inimesi töötama, selle asemel, et toetuste najal riigi ülalpeetav olla.

Ressursside kategooria hõlmab kohapealsete ressursside kättesaadavust, ligipääsu teadmistele ja alakasutatud ressursse.

Kohapeal olemas on peamiselt puit, mõned maavarad, lihtsamad ehitusmaterjalid ja loodussaadused. Värskas on ravimuda ja mineraalvesi, aga need maavarad on niivõrd spetsiifilised, et need ei olnud käesoleva uurimustöö osa. Puit on Kagu-Eestis mõnevõrra odavam, kui sadamate lähedal, aga valmis kauba sadamatesse transportimine nullib selle eelise ära (Intervjuu 3). Teise ettevõtja sõnul on palkmaterjal Soomes odavam, kui Eestis, saematerjal on Soomes ja Eestis praegu sama hinnaga (Intervjuu 5). Lihtsamad ehitusmaterjalid nagu kivi, killustik ja liiv on ka kättesaadav kohalikest karjääridest. Samuti on oluline ressurss turvas, mille kaevandamine on ühe kaasatud ettevõtte põhitegevus. Marjad, seemed, mets ja mahepõllumajanduse jaoks vajalik ressurss on

olemas. Vaja ainult leida meetodeid väärindamiseks. Kõik ülejäänud materjal tuleb kaugemalt transportida.

Analüüsid kättesaadavate ressursside loetelu tuleb tõdeda, et kui välja jätta Värskas leiduv ravimuda ja mineraalvesi ning Rõuge vallas kaevandatav turvas, siis see loetelu ei eristu ülejäänud Eestis kättesaadavatest ressurssidest. Seega kohapealsed materjalid ei anna sellele piirkonnale ülejäänud Eestiga võrdluses olulist eelist. Värska mineraalvee väärindamise projekti ninasprei „Tsilk“ näol on juba alustatud (Intervjuu 2, 8), kuid unikaalseid ja suure väärtusega maavarasid nendes piirkondades ei leidu.

Üldjoontes tuleb nentida, et kuigi lähedust loodusvaradele peetakse sageli kohapealse ettevõtluse südameks (Muñoz & Kimmitt, 2019) ja Kagu-Eestis võib küll ilus loodus olla, mis suvel siia külalisi meelitab, siis selle piirkonna biofüüsilised muud eelised on teiste Eesti piirkondadega võrreldes ettevõtluse jaoks siiski keskpärased.

Teadmised kui oluline ressurss on ettevõtjatel kas omal kooli ajal või hiljem töö käigus omandatud, mida siis ülejäänud töötajatele edasi antakse. Üks ettevõtja on aja jooksul teinud teadus- ja arenduskoostööd Tartu Ülikooliga, aga nüüd on sellest juba palju aega möödas. (Intervjuu 3) Teine on teadmisi omandanud varasema koostöö käigus välise kaasosanikuga. (Intervjuu 10) Ainult ühes ettevõttes korraldatakse regulaarselt koolitusi, mida kutsutakse läbi viima erialase pädevustunnistusega koolitaja. (Intervjuu 7) Puidutöötajad saavad uut infot ka puiduklastri korraldatud ühistest aruteludest, üritustelt ja väljasõitudel. Ettevõtjatest mitte keegi ei nimetanud isiklikku ettevõtlusharidust. Kodust kaasa saadud ettevõtluskogemus selgus ainult ühe intervjuu käigus, mil praegune generatsioon viib edasi eelmise generatsiooni alustatud ettevõtet. See erineb kirjanduses toodud väidetest, et ettevõtlusega alustavad rohkem need inimesed, kes on sellega varasemalt töö või perekonna tõttu kokku puutunud (Aldrich & Cliff, 2003) (Reynolds, 1997). Antud intervjuudes selgus, et ettevõtlusega alustamisele oli suunanud vajadus ja tahe ning osaliselt on see seotud riigikorra muutusega 30 aastat tagasi, mil sovhoosid lagunesid, mis olid toona olulised tööandjad maapiirkondades. Ettevõtted on käivitatud erialateadmiste baasil, aga ilma spetsiifilise ettevõtlushariduseta.

„[...] alustasin FIEna, sest jäin töötuks. Võtsin sae kätte ja läksin üksi metsa tegema, siis võtsin abimehe.“ (Intervjuu 3)

„Ettevõte sai alguse 30 a tagasi, kui oli sovhoosiaja lõpp. Mu isal sai just aasta enne seda maja valmis ja siis oli küsimus, et mis nüüd – peab ikkagi siin midagi tegema, sest ei võta ju maja selga. Isal oli metallitöö haridus ja nii ta tegigi metallitöö ettevõtte.“ (Intervjuu 7)

Alakasutatud ressurssidena nimetati, et Kagu-Eestis võiks rohkem välja töötada lahendusi, kuidas kasutada biojäätmey. Kohapealse bioressursi väärimdamist pole veel ette võetud, aga siiski on asutud olukorda analüüsima ja võimalikke tehnilisi lahendusi kaaluma (Intervjuu 2). Kuigi mitme arutelu käigus tundus see hea mõte, siis piiranguks on ikkagi hajaasustus, sest väikse rahvaarvu ja väheste lautade tõttu ei teki kõnealuses piirkonnas piisavas koguses biojäätmey, mis oleks vajalik biojäätmey väärimdamise tehnoloogia kohapealseks juurutamiseks. Mujalt Eestist ei oleks otstarbekas hakata vajalikke jäätmey Lõuna-Eestisse kokku vedama. (Intervjuu 8) Nii et kui tahaks tuua kaasaegsey lahendusi erinevates valdkondades, siis nagu on piiranguks kohapealse klientide vähesus ja kaugus klientidest, on piiranguks ka teatud kohapealse materjali teke ning samuti vahemaa, et vajalikku materjali mõistlikult juurde hankida.

Alakasutatud ressurss on ka koostöö teadusasutustega, kuigi kaks head ülikooli on 70 km ulatuses. (Intervjuu 2.) Kas see on piisavalt lähedal kohalikele ettevõtjatele, on läbiviidud intervjuude najal raske hinnata, sest kuigi mõni üksik ettevõtja on suurte vahemaadega juba üsnagi leppinud, siis vähemalt paar ettevõtjat kaaluvad hoolikalt oma sõite, et kuidas vähendada ka 50-kilomeetriseid lõike iganädalaste sõitude hulgas. Siiski leiab autor, et vahemaa ei ole takistuseks, kui on ideid ja soovi teadusasutustega koostööd teha. Bioressursside väärimdamise teemal oleks hea uusi tehnoloogiaid edasi uurida, et siiski leida lahendus, mis sobiks ka hajaasustusega. Lisaks Eesti teadusasutustele saab teha koostööd ka välismaiste ülikoolidega.

Rahastamise kategooria sisaldab suhteid pankadega, Maaelu Edendamise Sihtasutuse käendust ja ettevõtluse edendamiseks mõeldud toetuseid. Intervjueeritavad ettevõtted kinnitasid kõik, et kui on soov areneda või kasvada, siis see ei jääks kindalasti raha taha. See erineb suurel määral kirjanduses nimetatud barjääridest, kus ligipääsu finantsvahenditele ettevõtluse edendamise eesmärgil on maapiirkondades hinnatud tõsiseks takistuseks (Fuller-Love et al., 2006) (Cîrstea & Dobre, 2013).

Kuigi **suhtes pankadega** oli erinevaid kogemusi, siis pangalaenu kättesaadavust hinnati üsna heaks. Kriisi ajal suured pangad osutusid jääkadeks, aga Coop Pank oli see, mis oli paindlikum ja tuli appi, kui oli vaja juurdeehitust finantseerida (Intervjuu 7). Pangalaenu kasutatakse peamiselt seadmete soetamiseks (Intervjuu 5, 6) ja ettevõtte laiendamiseks (Intervjuu 7). Pangalaenu abil saadakse kokku ka omafinantseering, mis on erinevate toetusmeetmete kasutamiseks vajalik. Nagu kirjanduses nimetatud, siis tagatise hinnatakse maapiirkonnas madalamalt teiste piirkondadega (Kährik & Väiko, 2020) võrreldes, aga ettevõtjad juba arvestavad sellega (Intervjuu 5, 7).

Olulist abi pakub **Maaelu Edendamise Sihtasutuse (MES) käendus**, mis tasandab panga poolt madalamaks hinnatud tagatise väärtuse vahet pangalaenu taotlemisel. „*Käenduse eesmärk on tagada ettevõtjatele parem juurdepääs laenuvahenditele, tõstes ettevõtja krediitkõlblikkust, mida võivad vähendada ebapiisav või mittelikviidne tagatisvara, alustamisjärgus ettevõtja kõrge risk, suundumine uude tegevusvaldkonda, varasema laenukogemuse puudumine või ebaselge usaldusvärsus.*“ (<https://mes.ee/tagatised>)

Ettevõtlustoetuste roll on ettevõtjate sõnul ääremaalise ettevõtluse puhul väga suur. Kasutusel on nii Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse poolt pakutud võimalused, LEADER programm, mille vahendeid saab taotleda läbi MTÜ Võrumaa Partnerluskogu ja Setomaal toimetava MTÜ Piiriveere Liider kaudu, kui ka eraisikute annetustele rajatud kohalikud toetused, näiteks Setomaa Edendusfond. Kõikidest ettevõtetest, kellega intervjuu toimus, oli ainult üks ettevõtte, kes mainis, et nemad pole toetusi taotlenud ega kasutanud (Intervjuu 6). Teine ettevõtte oli võimalusi uurinud, aga kuna omafinantseeringu osa jäi liiga suureks, siis nad ei läinud taotlusprotsessiga edasi (Intervjuu 9). Kõik ülejäänud ettevõtjad on vähemalt korra või korduvalt erinevaid taotlusi kasutanud oma ettevõtte huvides. Sealhulgas nii suured kui ka väiksed ettevõtted, kellest pisemate jaoks on toetusmeetmetest olnud abi kasvõi näiteks kontori sisseseadmisel. Suuremad ettevõtted on kasutanud toetusi nii seadmete hankimiseks kui katlamaja automatiseerimiseks.

„*Toetustel on väga suur roll, et uusi asju teha, uusi seadmeid hankida.*“ (Intervjuu 4)
Kokkuvõttes on ettevõtjad Kagu-Eesti maapiirkonnas rahaliste vahendite leidmisel üsna leidlikud ja hakkajad, on erinevate võimalustega kursis ja leiavad sobivad lahendused, kui ideed vajavad teostamist. Seega kehva ligipääsu finantsvahenditele ei saa barjääriks pidada. On seisukoht, et kui on idee ja tahaks kasvada, siis raha taha see kindlasti see ei jääks.

„*Kindlasti ei jääks meie ettevõtte areng raha taha. Küll leiaks lahenduse.*“ (Intervjuu 3)

Kui kirjanduses on finantsvahenditele ligipääs toodud märkimisväärse barjäärina (Fortunato, 2014; Fuller-Love et al., 2006; Võru Maakonna Arengustrateegia 2035+, n.d.), siis konkreetsete intervjuude käigus see barjäär kinnitust ei saanud. Oluline on siin märkida, et seda seisukohta võib osaliselt seostada rahaliste toetuste hea kättesaadavusega, mis on maapiirkondade edendamiseks mõeldud. Erinevate toetuste roll ettevõtluse edendamisel maapiirkonnas on kriitilise tähtsusega ja ilma riiklike toetusteta jääks mitmed arengut soodustavad sammud tegemata.

„*Toetusi oleme usinasti kasutanud näiteks mingite seadmete ostmiseks, mida omafinantseeringuga poleks võib-olla ostanud.*“ (Intervjuu 7)

Eelnevale lisaks tuli jutuks, et kui tahta suuri asju teha, siis need toetused ei ole teab kui suured. Suurte plaanide käimalükkamise puhul tekkis küll küsimus, et kes ja kuidas finantseeriks. See arutelu jäi siiski rohkem teoreetiliseks, sest vestluse käigus tuli välja, et uusi suuri asju ei ole mõtet Kagu-Eestisse teha.

„Ei näe, et siia saaks tegevusvaldkonna mõttes täiesti uusi asju tekkida. Kagu-Eesti on praktilisest vaates selleks liiga kaugel.“ (Intervjuu 8.)

Konkreetselt oli juttu bioressursse väärindavast uuest ettevõttest – Kagu-Eestis kohapeal ei teki biojäädet piisavalt ja Põhja-Eestist ei hakka keegi seda lõunasse vedama.

Toetusmeetmete süsteemi täiendamise vajadusele on osundatud ka riigihalduse ministri memorandumis nimetatud analüüsis (J. Aab, isiklik suhtlus 12. detsember 2022) – ettevõtluse turgutamiseks riigi tasandil pakutava toetuse sekkumised on killustunud ning ei täida vajadusi, mis erinevates Eesti piirkondades võib kohaliku eripära tõttu olla. Samas analüüsis on tehtud ettepanek, et pakkuda toetusmeetmeid, mis on piisavalt paindlikud, mida saab igas piirkonnas vastavalt kohandada. See võib ääremaades olla tervitatav lahendus, sest ka käesoleca magistritöö raames läbiviidud vestluste käigus selgus, et kohati kandideerivad samadele sekkumisvahenditele ettevõtted nii Tallinna külje all Viimsi vallast, Võru linnas asuvad ettevõtted kui ka Venemaa piiri ääres hajaasustuse piirkonnas toimetavad ettevõtted (Intervjuu 5, 8).

„[...] Viimsis nad seal saavad samadel alustel toetusi taotleda, nagu meie siin.“ (Intervjuu 8)

Ettevõtjate infopäeval tutvustati muude ettekannete seas uuringut, mille Rahandusministeerium oli viinud läbi, et selgitada välja, kui palju ettevõtluse arengu toetus on aidanud ettevõtetel kasvada ja lisandväärtust luua. See uuring puudutas toetusmeetmeid, mis anti välja perioodil 2019-2022. Kokku anti selle meetme raames toetusi aastas 500 000 euro ulatuses Valgamaa, Põlvamaa ja Võrumaa ettevõtetele. (Palumets, 2023) Lõpetatud on 27 projekti, millest enne projektide algust oli keskmine lisandväärtus töötaja kohta 21 602€, pärast projekti lõppu 31 871€ vastavalt esitatud projektide lõpparuannetele. Kõikides toetust saanud ettevõtetes oli kasvanud käive, töötajate arv, riiklikud maksud ja tööjõumaksud ühe töötaja kohta. (Palumets, 2023) Sarnast toetusmeetmeid planeeritakse Kagu-Eestisse perioodiks 2023-2029. Ühe projekti kohta on võimalik saada kuni 60 000 eurot toetust ja projekti kogumaksumus ei tohi ületada 200 000 eurot. (Palumets, 2023) Nii et toetusi on küll võimalik saada, aga suurt pilti vaadates ei ole need toetussummad eriti suured ning uute suurte ettevõtmiste käivitamine, mis päriselt suudaks kõrgema lisandväärtusega tegevusharu Kagu-Eestisse luua, ei saa olemasoleva toetuste süsteemi korral vajalikku muutust tekitavas

mahus rahastuse panusega arvestada. Teiseks on suuremat perspektiivi vaadates 27 eduka projekti mõju kolme maakonna peale siiski üsnagi tagasihoidliku panusega, kui arvestada, et äriettevõtteid oli 2021 aastal ainuüksi juba Võrumaal Statistikaameti andmetel kokku 2292 (jättes välja FIEd ja mittetulundusühingud).

Nii nagu käesoleva töö teoreetilises osas kirjeldatud, töötatakse projektide süsteem välja tsentraalselt ja kohati jäävad kohalikud vajadused tähelepanuta (Görmar & Lang, 2019). On näha, et toetuste abil soovitakse küll suunata ettevõtjaid looma kõrgema lisandväärtusega töökohti, aga kuna Kagu-Eestis ei ole sobivaid inimesi eriti värvata, siis ettevõtjate huvides oleks hoopis protsesside kaasajastamine, mis vajaks vähem tööjõudu.

Ettevõtte kasv on kategooria, kus on koodid ambitsiooni puudus, barjäärid ja klientide tugi.

Ambitsiooni puudus kerkis esile mitme vestluse käigus, kui tuli jutuks, et ettevõtte kasv ei ole intervjueritud Kagu-Eesti ettevõtjate jaoks oluline. Mitmed ettevõtjad ütlesid, et kui vaadata tagasi seni käidud teekonnale, siis nad poleks iial arvanud, et see ettevõtte, mis 20-30 aastat tagasi alguse sai, nii suureks kasvab (Intervjuu 3, 5, 7). Olukord Eestis on vahepealsete aastatega niivõrd muutunud, et need tegurid, mis ajendasid ettevõtjaid kunagi neid ettevõtteid rajama nendesse asukohtadesse toonaste tingimustega, ei kehti enam ja miski pole paremaks läinud, vaid ainult raskuseid on lisandunud (Intervjuu 5).

Kuigi teoreetilises kirjanduses on toodud, et ettevõtjateks hakkavad suurema tõenäosusega need inimesed, kelle peres juba on ettevõtlust olnud (Aldrich & Cliff, 2003), siis see võib nii olla ja uued ettevõtted luuakse keskustesse, aga läbiviidud vestluste käigus selgus, et ei ole eriti inimesi, kes oleks motiveeritud ääremaal asuvaid ettevõtteid edasi arendama.

Barjääride seas on inimeste puudus. Neid inimesi, kes varem läheduses elasid ja lähedal tööd otsisid, ei ole enam. Kõige suurem takistus kõikide intervjueritavate sõnul on tööjõu kättesaadavus. Samuti ei ole enam eriti materjali kohapealt saada, kõik peale puidu tuleb mujalt tuua, mis lisab keerukust ja kulusid. Lisaks ei ole enam Vene turgu, kust oleks tulnud toorainet tootmisse, kliente turismindusse või töötajaid ettevõtetesse (Intervjuu 8). Peamiselt tegutsevad valimis olevad ettevõtted pikaaegsete klientidega ja aktiivselt kliente juurde ei otsi. Täna ei ole soovi aktiivselt kasvada, sest nad pelgavad, et ei saaks hakkama kasvu takistavate barjääridega. Peamiseks barjääriks on tööjõud ja kasvav ebakindlus seoses teadmatusega tuleviku osas.

„Ei ole praegu soovi kasvada. Praegu on vaja keskenduda sellele, et ellu jääda. Vaja veidi tagasi tõmmata, et jälgida, kuidas globaalne turg areneb.“ (Intervjuu 3)

„Kasv võiks olla rahulik ja aeglane, et sellega toime tulla. Ei soovi järsult kasvada, sest lisanduvate kohustustega ei saaks muidu hakkama.“ (Intervjuu 7)

Valimis olnud ühe töötajaga osaühingute esindajad ei soovi oma ettevõtet kasvatada, sest nad ei soovi kedagi palgale võtta. Tööjõukulud on niivõrd suured kulud, et seda väljaminekut kaalutakse hoolikalt ja keeruline oleks uutele töötajatele aastaringi stabiilset tööd pakkuda.

„Kasvamise soovi ei ole, sest tööjõumaksud on liiga suured ja ei tea, kas suudame töötajale aastaringset tööd pakkuda“ (Intervjuu 4)

Teiseks tekiks siis kohe ruumiküsimus, kuhu luua sellele uuele inimesele töökoht. Kuna vallal pole ruume pakkuda, on see juba peamurdmist valmistav küsimus. Seda ütlesid ka ühe inimesega ettevõtete esindajad. Kuigi mõlemad kõnealused ettevõtjad väidavad, et tööd oleks rohkem, kui nad ära jõuavad teha, on nad otsustanud teha valiku ja fokuseerida end konkreetsetele tegevustele ja juba väljakujunenud püsiklientide teenindamisele.

Lisaks on globaalsed trendid muutnud ärikeskkonda ja nii kaua, kuni ei ole suures plaanis riiklikult teatud suunad selged, ei ole otstarbekas kasvuplaane ja investeeringuid teha.

„Kasvada saaks, aga rohepööre on teemaks. Kuna ei ole selge, kuidas tulevikus puidu tarbimine saab üldse reguleeritud olema, siis see ei soosi investeerimist edasi.“ (Intervjuu 3)

Sarnaselt on teine ettevõtte oma kasvuplaanide tegemisel riigi otsuse taga kinni.

„Ettevõtte kasv sõltub sellest, kas ettevõtte saab kaevandusloa pikenduse riigilt. Omaniku otsused on selle taga ootel.“ (Intervjuu 10)

Kuigi kirjanduses on toodud, et ääremaades on märgatavaks barjääriks ka sotsiaalne distants (Fortunato, 2014) ja kaugus inimestest, kes sinule sarnaselt mõtlevad või kellega on hea oma äriiga seoses mõtteid vahetada, siis käesoleva uurimustöö käigus ei kinnitanud seda ükski intervjuueeritav. Kõik ütlesid, et nende lähedal asuvas tutvusringkonnas on piisavalt mõttekaaslasi ja kui tahavad kellegagi kaugemalt suhelda, siis koroonajärgselt on kõik tehnilised võimalused selleks olemas ja inimestel on ka harjumused välja kujunenud neid võimalusi käepäraste vahenditena kasutada.

Hoopis uute mõtete nappust ja nutikate ideede puudust toodi intervjuude käigus välja.

„Sotsiaalne distants ei ole barjäär tegutsevate ettevõtete jaoks, aga uued algused jäävad sündimata, seetõttu sotsiaalne distants ikkagi on takistuseks.“ (Intervjuu 4)

„Ettevõtlust on, aga see on ühetaoline, näiteks traditsiooniline metsandus või põllumajandus. Seetõttu näiteks noortel ei hakkagi üldse mõtte jooksmas, et võiks teha videotöötusega tegutseva ettevõtte või loovagentuuri.“ (Intervjuu 4)

See leid haakub (Wilkinson, 1991) poolt kirjeldatud olukorraga, et suhtlusvõrgustik on maapiirkonnas mõnevõrra kitsam ja piirdub sarnaselt mõtlevate inimestega.

Intervjueeritud ettevõtetest ainult üks oli kindla sooviga kasvada ja kliente juurde saada. Aktiivset kampaaniat nad ei tee, vaid lähtuvad sellest, et mida rohkem nad võidavad olulisi suuri projekte ja need kvaliteetselt ära teevad, seda rohkem levib sõna ja tuleb juurde uusi tellimusi. Ka sellel ettevõttel on probleeme sobivate töötajate leidmisel, aga kuna nad tegid otsuse liikuda osaliselt Võru linna, siis on neil optimismi, et Võru linnas ikka leiab inimesi.

Klientide tugi ehk olemasolevate klientide soe sõna ja edasi soovitamine teistele on Lõuna-Eestis oluline turundamise ja kasvu tekitamise viis. Kõikides intervjuudes kõlas läbi, et ettevõtjatel on oma klientidega välja kujunenud pikaajalised head suhted. Kui kaaluda kasvamist, siis eelistatakse seda teha rahulikus tempos läbi olemasolevate klientide.

„Olen ettevõttega kasvanud siiani, sest ühed kliendid on mind teistele klientidele soovitanud. Enamus klientidest on pikaajalised. Kvaliteetne teenus räägib iseenda eest.“
(Intervjuu 3)

Kuna ettevõtjad muretsevad, kuidas kasvust tulenevate lisanduvate kohustustega hakkama saada, siis oleks hea, kui saaks neid tugiteenustega toetada. Ühe valla esindaja tegi ettepaneku, et kui kohapeal oleks ettevõtte, mis pakuks teenust mitmele väiksele ettevõttele kas turundamise või raamatupidamise või sarnases valdkonnas, siis juba oleks ettevõtjatel lihtsam. (Intervjuu 9) Näiteks e-müügi tekitamine ja kaasaegsete turundustööriistade kasutamine ja nende oskuste omandamine võib ühele ettevõtjale kõikide muude kohustuste kõrvalt käia üle jõu, aga kui keegi pakuks kohapeal sellist teenust, siis ettevõtja saab oma põhitegevusele keskenduda ja kõrvaltegevustega oleks tal kergem. Sama on nimetatud takistusena ka Võru maakonna arengustrateegias (*Võru Maakonna Arengustrategia 2035+*, n.d.).

2.2.2. Ettepanekud

Vesteldes ettevõtjatega, kogunes infot selle kohta, mis võiks olla arengukohad, mida läbimõeldud lahenduste abil muuta saaks ja mis aitaks kaasa ääremaastumise pidurdamisele ja ettevõtluse arengule Setomaa vallas ja Rõuge vallas. Kui eelpool oli peamiselt ülevaade kitsaskohtadest ja ettevõtlust igapäevaselt lähedalt mõjutavatest teguritest, siis edaspidi tuleb ülevaade ettepanekutest, mida ettevõtjad ise võimalike lahendustena näevad või mida autor töö käigus leidis ja sünteesis.

Kohalikule tasandile tehtud ettepanekud puudutasid peamiselt seda, kuidas vald saaks ettevõtlusele kaasa aidata. Kohaliku omavalitsuse kohta väljendasid enamuse ettevõtjad peamiselt kiidusõnu, sest nad mõistavad, kui piiratud oludes vallad tegutsema peavad. Siiski oli vallale mitmeid ootuseid.

A. Asjaajamine – Oodatakse kiiret ja meeldivat asjaajamist, selle kohta oli etteheiteid paarilt ettevõtjalt, ülejäänud tunnustasid senist asjaajamist. Kahjuks on küsimused tihti sellised, mille puhul vallaametnik ei oska aidata, sest kompetentsi napib (Intervjuu 4). Teine ettevõtja nimetas, et praeguste kohustuste ja võimete juures küll ei saa vald midagi ette võtta, aga hangete puhul võiks KOV võimalusel eelistada kohalikke pakkujaid (Intervjuu 5).

B. Kontoriruumid, ettevõtjatele sobivad ruumid – Väiksemate ettevõtete esindajad väljendasid ootust, et vald võiks arendada välja ruume, mida saaks kasutada kontoriteks ja kliendikohtumisteks. Ootus on, et ruumid oleksid õdusad ja mugavad, kus on endal meeldiv olla ja kus on hea tunne kliendikohtumisi teha.

„KOVilt ootaks paindlikke tööruume, hubaseid kaugtöökeskuseid. (Intervjuu 4)

Mõlemas vallas on küll kaugtöökeskus põhimõtteliselt olemas ja ettevõtjad olid neist teadlikud, aga talvistes tingimustes on need kasutamiseks ebasobivad või on olme liiga sovhoosilik, kuhu ei kipu oma klienti uhke tundega kutsuma. Seetõttu oli vallale jäänud mulje, et nõudlust kaugtöökeskuste vastu ei ole piisavalt. Kui vallal oli arvamus, et kaugtöökeskus on sobilik nendele väikeettevõtjatele, kel oleks vaja enda tarbeks ruume kasutada, siis ettevõtjad ise arvasid, et selline koostöökeskus, mida saaks mitme firma töötajad samal ajal kasutada, tekitaks suhtlemist ja võiks olla hea pinnas heade ideede kerkimiseks ja edasi arendamiseks. Sarnast mõttekäiku kinnitab teoreetilises osa ka Shearmur (2012), et uute ideede tekkimist toetab intensiivne ja sage suhtlemine ning see omakorda soodustab head infovahetust (Shearmur, 2012).

C. Kohalikud teed – Vallalt oodatakse infrastruktuuriga seotud küsimuste nügimist ka hajaasustuste huvidest lähtuvalt ning see ootus läheb kokku nende tähelepanekutega, mida Riigikontroll oma auditi käigus tuvastas (n.d., 2020). Arvestades hiljuti läbiviidud haldusreformi, on omavalitsused keeruliste ülesannete ees, kuidas integreerida seni iseseisvalt tegutsenud üksused. Kuna uus Rõuge vald on pindalalt suur, aga asustuse poolest hajali, siis on seal juba valla sees pikad vahemaad. Ettevõtjate näiliselt tagasihoidlik ootus, et vald hoiaks teed korras ja võimaluse korral arendaks välja tolmuvaba kattega teed (Intervjuu 8), on vallale märkimisväärne koormus. Siiski on

ettevõtjatel ootus, et vald suudaks kõiki teid korras hoida, et ka suured kaubaautod saaksid maanteelt maha sõita. (Intervjuu 3, 7)

„Hoidku infrastruktuur korras ja teed sõidetavad.“ Intervjuu 3

Kuna muid transpordiviise, nagu laevandus, lennundus ja rongiliiklus, Kagu-Eestis ei ole, siis korras teed on ainus viis tagada ligipääsetavus selle piirkonna ja muu maailma vahel. Füüsiline ligipääsetavus ei soodusta mitte ainult kaubavahetust ja klientide liikumist, vaid see soodustab ka info liikumist ja majanduslikku aktiivsust (Fuller-Love et al., 2006) (Shearmur, 2012).

- D. Internet – Keskustesse on küll piisavalt hea kvaliteediga internet veetud, aga sealt edasi kõikjale hajaasustusega piirkondadesse mitte, sest lihtsalt napib kliente. Samas on kvaliteetne andmeside kohapealsete ettevõtjate vaates ülioluline, kes kodukandis tööd teevad, töö jaoks videokõnesid peavad pidama või suuremahulisi materjale (nt videod või joonised) üles laevad. Tegemist on demograafiast tuleneva takistusega, mida ei saa lahendada klassikalise turumajanduse põhimõttel, aga valla aktiivse nügimise kaudu võiks saada abi ka viimase miili elanikud. Sama teema tõsteti üles Riigikontrolli auditi käigus mõni aasta tagasi (n.d., 2020).
- E. Klientide arv – Võib tunduda mõneti meelevaldne paigutada „klientide arv“ kui tegur siia infrastruktuuri alla, aga osade vestluste käigus selgus, et teatud teenuseid ei saa ääremaades välja arendada, sest kohapeal ei ole kliente piisavalt. (Intervjuu 8, 9) Nii on ka kirjanduses nimetatud, et ääremaades takistab teatud ettevõtete kasvamist ja teenuste arendamist klientide vähesus (Fuller-Love et al., 2006). Näiteks Rõuge vallas on probleem toitlustusega. Kuna aastaringselt ei ole piisavalt kliente, siis ei ole ettevõtjate jaoks otstarbekas seda teenust ainult 8-nädalase suve jaoks välja töötada ja sisse seada. See on kasvanud sedavõrd oluliseks teemaks, et isegi suvel ei ole turistidel eriti palju söögikohti, mida külastada. Ühe lahendusena pakuti välja, et vald ise ja vallas tegutsevad organisatsioonid võiksid aastaringselt rohkem kasutada kohapealsete kohvikute ruume ja kohapealseid teenuseid. (Intervjuu 1)
- F. Elamumajandus, eluruumid – Tugevalt kerkis esile intervjuueeritavate tähelepanek, et kui ka keegi sooviks nende kanti elama kolida, siis päriselt ei ole neil seal piirkonnas selliseid maju, ridamaju ega kortereid, kuhu pere saaks ilma suuremat remonti tegemata kohe kolida. Selliseid pindu ei ole saada. (Intervjuu 3) Kui osta suuremat remonti vajav maja, siis peab kuskil samal ajal elama ja töö kõrvalt remonti tegema, see aga käib noortele peredele üle jõu. (Intervjuu 7)

„Elamumajandust arendada. Kui tuleb inimesi juurde, küll tuleb siis ka ettevõtlust juurde.“ (Intervjuu 3)

G. Kogukonna toetamine – Üksteise tegemistega tutvumiseks võiks vald korraldada ühiseid väljasõite ettevõtete külastamiseks. Ainult eraisikuna minnes ei võtaks teine pool vastu, aga grupiga koos minnes võiks huvi olla mitmepoolne. Need väljasõidud võiksid toimuda nii oma valla ettevõtjate juurde kui ka väljapoole valla piire ja saaks kogukonna liikmed üksteist paremini tundma õppida, mis edaspidi aitab osapooltel erinevates küsimustes teineteist paremini mõista.

H. Kohalikud koolid – Tänapäevase tööjõu teemal kerkis tugevalt üles kohalike koolide sulgemise küsimus. Ettevõtjad olid väga murelikud, et kui koolid lähevad sulgemisele, siis ei ole seal kandis varsti enam üldse inimesi: ei ole neid, kes oleks praegune töötaja ega neid, kellest võiks tulevikus töötaja kasvada.

Ühe piirilähedase kooli sulgemise najal oli juba näha, et see on toonud kohalikus asulas kaasa rahvastiku kiire vähenemise.

„Kui koolid suletakse, siis 1-2 aasta jooksul veetakse lapsi linna kooli, aga seejärel kolib terve pere ära.“ (Intervjuu 6)

Teise kooli hiljutine sulgemine oli sarnased tähelepanekuid põhjustanud. Selle näite puhul pere küll veel elab selles asulas, aga jutu sees selgus, et kui kool suleti ja noored hakkasid Võrru kooli käima, siis ei ole neil oma kodukohas endasuguseid kaaslasi, kellega suhelda, aega veeta, kellega midagi koos teha. Nii et isegi kui ta kodu on väikses asulas, siis ärkveloleku aja veedab noor ikkagi seal, kus on omasuguseid, ehk siis lähimas linnas.

„Kui kohapeal ei ole kooli, siis ei ole seal ka huvitegevust.“ (Intervjuu 3)

Autor on seisukohal, et koolide sulgemine soodustab haridusliku ebavõrdsuse teket. Nii jäävad maapiirkondadesse madalama haridusega inimesed ja see omakorda tekitab olukorra, kus on väga keeruline luua kõrgema lisandväärtusega töökohti, sest sobiva kvalifikatsiooniga inimesi pole võtta. Põhimõtteliselt tekib üksteisest sõltuv spiraal, et kui pole kooli - pole lapsi, noori, peresid - pole piisavalt inimesi, kes infrastruktuuri vajaksid - jäetakse infrastruktuur arendamata - pole töökohti, teenuseid - pole inimesi, kes tahaks seal elada või sinna elama kolida.

Regionaalsele tasandile kogunes mõnevõrra vähem ettepanekuid, kui kohalikele tasandile.

A. Ettevõtlusklastri ja kompetentsikeskuse – ettevõtjad leidsid, et hästi on käima läinud puiduettevõtete klaster ja kompetentsikeskus Tsenter, sest Kagu-Eestis on hulgaliselt

puiduettevõtteid. Tehakse ühiseid koolitusi, käiakse erialastel messidel. Seega puidutehnoloogia teemal on ideede ristumiskoht olemas ja see toimib hästi. Sarnaselt puiduklastriks võiks luua juurde mõnes teises valdkonnas tegutseva klatri või kompetentsikeskuse ja konkreetsemalt nimetati mahetootmise teemal ettevõtlusklastri loomist.

- B. Kõrgharidust pakkuv asutus – Teoreetiliselt võiks Kagu-Eestis tegeleda infotehnoloogiste lahenduste väljatöötamisega või ka selles vallas teenuste pakkumisega, aga seda valdkonda seal ei ole, sest puudub infotehnoloogiliste ideede ristumiskoht. Selle leevendamiseks on juba käima lükatud idee, et Võrru luua IT haridust pakkuv kool – „kood/Võru“. Nii saab tekkida hariduslik ränne ja areneks Kagu-Eestis välja IT valdkond, mis omakorda võimaldaks infotehnoloogiliste ideede ristumiskoha tekkimist.
- C. Ettevõtlust soosiv suunatud infovahetus – Maakonnakeskused võiks oma ettevõtetele anda selge sõnumi, milliseid teenuseid ja tooteid oleks rohkem vaja. Võiks anda näiteks taustainfot või statistikat, et meil näiteks on mingi teenuste arv puudu. (Intervjuu 4) Osaliselt on selle rolli enda kanda võtnud Võrumaa Arenduskeskus, aga sama info suunamine veel erinevamatele sihtgruppidele võimaldab anda uusi ideid ka nendele, kes esmapigul ei ole selles valdkonnas veel tegevad.
- D. Piirkonna turundus – Maakonna arenduskeskuse eestvedamisel võiks toimuda aktiivne piirkonna turundus, kus Võru tutvustab ettevõtluskeskkonda tootmisettevõtetele, turismiettevõtetele (mitte konkreetset toodet või teenust). (Intervjuu 2) Piirkonna turundamine viib info piirkonna kohta ka nende inimesteni, kes seda proaktiivselt ise ei otsi, aga õigel hetkel võib anda positiivse tõuke teenuste, toodete või ettevõtlusmaastiku kasutamiseks.
- E. Hanked – eesiseivate hangete puhul võiks riiklikud või regionaalsed hanked korraldada nii, et arvesse on võetud kaasatud piirkondade eripärasid. (Intervjuu 8) See mõte kattub ettepanekuga, mis on riigihalduse ministri poolt valitsuskabineti nõupidamisele saadetud memorandumis (J. Aab, isiklik suhtlus, 12. detsember 2022) analüüsis.

Riiklikule tasandile tehtud ettepanekuid ei olnud arvuliselt palju, aga nende realiseerimise korral võiks kohaliku ettevõtluse turgutamisele olla kõige märgatavam mõju.

- A. Maksusüsteem – Maksusüsteemi muutmise vajaduse tõid välja kõik intervjueritavad, seal hulgas nii ettevõtjad kui ka ametnikud. Valmis plaani kellelgi ei olnud, aga ettepanekuid oli mitmeid. Üks soovitas maapiirkondades käibemaksu vähendada, teine soovitas sotsiaalmaksu vähendada ja kolmas nägi vajadust tööjõumakse üldisemalt muuta.

Ettepanekud vähendamiseks jäid 1-5% piiresse. Maksude vähendamist põhjendati osaliselt sellega, et kuna muud kulud (transport, materjalid) on nagunii suuremad, siis see aitaks ebavõrdsust ja distantse tõttu tekkivaid kulusid veidi tasandada. Ühe variandina soovitati diferentseerida maksumäär vastavalt piirkonnale või kaugusele Tallinnast. Seoses sellega, et maksusüsteemi erisusteks on ootus niivõrd suur ja toetavad argumendid tugevad, siis arvab ka autor, et selle teemaga peab põhjalikult tegelema, erinevaid võimalusi analüüsima ning ääremaastumise teooriast lähtuvaid kontseptsioone ja Eesti olusid arvestades sobivaid lahendusi välja töötama.

- B. Üksikisiku tulumaks – Kui eelnevad ettepanekud olid maksumäära muutmise kohta, siis teise ettepanekuna töötada välja süsteem, kus inimene saaks ise otsustada, kuhu omavalitsusse tema tulumaks laekub. Sealjuures võiks mõelda variandi peale, et seda saab ka osaliselt kahe asukoha vahel jagada vastavalt üksikisiku enda soovile.
- C. Eluruumid – Nii nagu ka vallale, tehti riigi suunas ettepanek, et riik võiks riiklikku elamispinda juurde tekitada ja anda soovijatele pikaajasele üürile. Kuna omavalitsus oma tänaste võimaluste ja kohustuste juures ei saaks sellega hakkama, siis seetõttu oleks see sobiv ettepanek riiklikuks sekkumiseks. Maale ei saa inimesi juurde tulla, kui neil ei ole sobivaid tingimusi, kus elada.
- D. Ettevõtlustoetuste süsteem – Paar intervjuueeritavat puudutasid toetuste süsteemi ja olid üsna kriitilised praegu kehtivate toetuste suhtes, sest toetused sogavad turgu. Lühidalt on nii, et nii kui mingi toetusmeede avaneb, siis sellele toetusele kvalifitseeruvate teenuste hinnad kerkivad.

“Toetused, mis on mõeldud ettevõtjatele, võiks minna piirkonna arengule, küll siis ettevõtjad ka hakkama saavad.” Intervjuu 6.

Sarnaselt leidis teine intervjuueeritav, et toetuste asemel tuleks mingi teine eelis Lõuna-Eestisse riigi poolt tekitada.

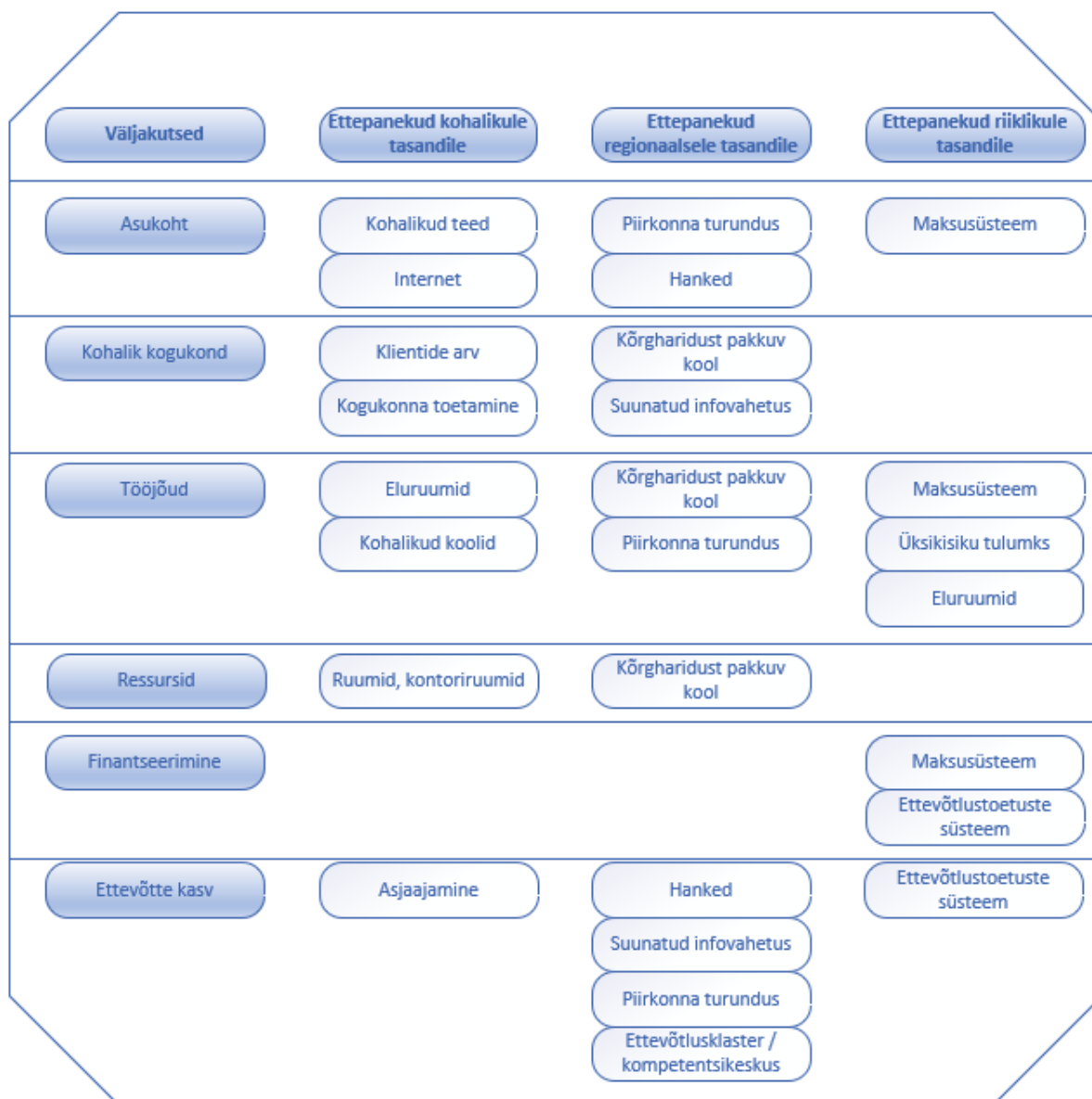
“Toetuste maksmise asemel muuta maksusüsteemi selliselt, et tekiks mingi eelis Harjumaaga võrreldes. Näiteks välisinvestor küsib kohe maksusüsteemi kohta infot, kui soovib oma investeeringuga kuhugi maanduda.” (Intervjuu 2)

Siiski on näha, et ettevõtlustoetustel on kindel roll ääremaades ettevõtete kasvu ergutamisel. Edaspidi võiks diferentseerida toetuste taotlemise tingimusi selliselt, et Tallinnas, Harjumaal, Tartus, Tartumaal on ühed tingimused, näiteks oodatakse suuremat omaosalusprotsenti ja ülejäänud Eestis on teised tingimused, näiteks veidi väiksema omaosalusprotsendiga. (Intervjuu 8) Ka autor leiab, et kuigi Eesti on pindalalt ja elanike

arvult väike, ei ole otstarbekas rakendada üle terve Eesti ainult ühte toetuste süsteemi, sest isegi väiksusest olenemata on Eesti erinevate piirkondade vajadused erinevad.

E. Sotsiaaltoetused – Kuna kohalikud elanikud on ettevõtjate sõnul toetustele suunatud mentaliteediga, mis tekitab olukorra, et töötuna on elu mugavam, kui tööl käies, siis on ettevõtjatel üsna keeruline endale tööjõudu saada. Ühe ettevõtja välja pakutud idee järgi tuleks töötuskindlustushüvitise maksmise kord üle vaadata. Ta tegi ettepaneku, et kui ettevõtja, kes on pidanud töötaja ära koondama, pakub mõne aja pärast samale inimesele sama tööd samade tingimustega, siis võiks olla nii, et see töötaja kas võtab selle pakkumise vastu või kaotab õiguse töötuskindlustushüvitisele. See võiks olla üks samm regionaalpoliitika edasi arendamisel, mis aitaks leevendada tööjõu kättesaadavusega seotud keerulist olukorda.

Joonis 4 koondab kokku erinevatele tasanditele tehtud ettepanekud, mille realiseerimine aitaks leevendada ääremaalise ettevõtluse väljakutseid eeskätt uurimustöö fookuses olnud Setomaa vallas ja Rõuge vallas.

Joonis 4 Ettepanekud ääremaalise ettevõtluse väljakutsete leevendamiseks

Kokkuvõte

Käesolevas magistritöös on kirjeldatud ääremaastumise nähtust ja käsitletud ettevõtlust mõjutavaid tegureid Lõuna-Eesti ääremaades. Magistritöö annab teoreetilise kirjanduse baasil ülevaate ääremaastumise kontseptsioonist ja kuidas see mõjutab sealseid ettevõtteid. Järgnevalt on kirjeldatud ettevõtluse olemust ja ettevõtlusmaastikku Lõuna-Eesti ääremaades ning ääremaalist ettevõtlust. Töö käigus viidi läbi kvalitatiivne uuring poolstruktureeritud intervjuude abil, et kaardistada ääremaaliste ettevõtete väljakutsed. Viimases osas on nimetatud ettepanekud erinevatele tasanditele, mis võiks aidata ääremaastumist pidurdada ja sealset ettevõtlust elavdada.

Nagu ääremaastumise üldteooria ütleb, on tegemist ruumilise, mitmetasandilise ja mitmekihilise protsessiga. Käesoleva töö empiiriline uuring on selgelt illustreerinud ääremaastumise mitmekihilisust, kus väljakutseid käsitlevas peatükis on esitletud tegureid, millega just Lõuna-Eesti ääremaades tegutsevad ettevõtjad peavad hakkama saama. Kui peatükis „Väljakutsed“ toodud teemade seas on mitmed väljakutsed, mida võiks omistada erinevatele Eesti piirkondadele, mis ääremaastumise all kannatavad, siis asukohast tingitud raskused iseloomustavad just Kagu-Eesti nurka. Vahemaa Eesti keskuse Tallinnaga on seal kõige pikem. Tallinn on Eesti ärikeskus, aga seal asub ka lennuühenduse sõlmpunkt, mis on välisklientide põhiline transpordikanal. Samuti asub Kagu-Eesti kõige kaugemal sadamatest, mis on olulised tooraine hankimiseks ja valmis kauba transportimiseks. Kuigi ressursside kättesaadavus ja sisendite ostuhinnad turul paistavad kõigile samad olevat, siis kaugus klientidest ja toorainest teeb äritegevuse Lõuna-Eestis kallimaks. Olulist leevendust ei anna ka lähedus Lätile. Venemaa turg, tooraine, sealsed kliendid ja veel mõni aeg tagasi Setomaa vallale oluline tööjõuressurss on mõneks ajaks täiesti lukku pandud.

Käesoleva töö najal sai kinnitust teooria, et keskustest kaugemal asuvates piirkondades ei toimu keskustega võrreldes sama aktiivset ideede genereerimist ja mõtete vahetamist, sest hajaasustuse ja valdavalt traditsiooniliste ettevõtlusharude viljelemise piirkondades ei teki nii kergesti uute ideede ristumiskohta. Kui ristumiskohta ei ole, siis ei saa mõte jooksmata hakata ja uued ettevõtmised jäävad sündimata.

Läbiviidud poolstruktureeritud intervjuude käigus selgus, et sealsed ettevõtjad on hakkajad ja püüavad olemasolevates tingimustes hakkama saada. Paraku üheselt rakendatavaid ja tulemuslikke toimetulekustrateegiaid, mida saaks erinevatele ettevõtjatele soovitada, käesoleva magitritöö käigus ei selgunud. Hajaasustus ja kriitilise kohapealse massi puudus nõuab unikaalseid lahendusi. Kohaliku kultuuri ja eripärade hea tundmine on küll eelis, aga linnalises keskkonnas domineeriva anonüümsusega võrreldes on maal kohaliku kogukonna keskel mõnevõrra keerulisem, sest ruumilise mõjuga ettevõtete suhtes ilmneb seal sageli vastasseis, millega ettevõtja peab lisaks tegelema.

Kuivõrd multiskalaarne protsess on põhjustanud linnade kasvamise ja maapiirkondadest inimeste lahkumise, siis suurimaks probleemiks ääremaades on inimeste puudus. Puudu on nutikatest inimestest, kes on, nagu ka teooria ütleb, läinud väljakutseid otsima suurematesse keskustesse. Lisaks ei ole olemasolevatel ettevõtjatel võimalik ettevõtlust suuremaks arendada, sest nad pelgavad, et ei saa hakkama tööjõupuudusest ja ettevõtjate vaatest üsnagi lahketest sotsiaaltoetustest tingitud barjääridega. Kuigi sageli on pakutav spetsialisti töötasu võrreldav sama ametikoha palkadega mujal Eestis, siis

probleemiks on kõrgema lisandväärtusega töökohtade puudus Lõuna-Eestis. Seda on küll üritatud ergutada ettevõtluse jaoks eraldatud toetusmeetmetega, aga vaja on leida kõrgemat lisandväärtust loov tegevusharu, mis sobib hajaasustusega piirkonda, kus ei oleks tegevuse piiranguks kohaliku tooraine nappus. Kohalike koolide sulgemine ei olnud küll selle magistritöö osa, aga töö käigus kerkis see teema siiski üles. Kohalike koolide sulgemine tekitab olukorra, kus lapsed peavad hakkama mujal koolis käima ja sellega kaotavad seotud piirkonnad mitte ainult koolis käivad noored, vaid terved perekonnad, kes võiks olla praegused või tulevased töövõtjad.

Erinevalt teoreetilises kirjanduses toodud seisukohtadest, ei ole ääremaades enam probleemiks sotsiaalne distants. Seda on peamiselt mõjutanud koroonakriisi ajal tekkinud oskused ja harjumused suhtlemiseks tehnilisi lahendusi kasutada, mida rakendatakse ka kriisijärgselt väga aktiivselt. Samuti on ettevõtjad omandanud hea võimekuse oma äri edendamiseks soovi korral erinevaid finantsinstrumente kasutada, mis erineb teoreetilises kirjanduses nimetatud takistustest. Suurte summade ja kapitalimahukate ettevõtmiste algatamine oleks Lõuna-Eestis küll Eesti keskustega võrreldes keeruline, aga olemasolevate ettevõtete järkjärguliseks arendamiseks kasutatakse toetusi ja pangalaene aktiivselt, isegi kui on teada, et tagatiste väärtus hinnatakse muude piirkondadega võrdluses madalamaks.

Ääremaastumise teooria mitmetasandilisust kinnitavad ettepanekud, mis intervjueeritavad tegid, sest kõiki tehtud ettepanekuid saab grupeerida ja liigitada vastavalt kohalikule tasandile, regionaalsele tasandile või riiklikule tasandile.

Kohalikule tasandile oli kõige enam ettepanekuid ja enamus neist on võimalik ellu viia ilma suurte seadusemuudatusteta. Sihipärane tegevus aitab kaasa nii asjaajamisele, infrastruktuuri arendamisele kui ka kohalikus kogukonnas heade suhete hoidmisele. Keerulisemad teemad on ettevõtjatele sobivate ruumide pakkumine, sest kui neid vallas olemas ei ole, siis täiesti uute hoonete ja ruumide tekitamine ei ole kohaliku vallavalitsuse võimuses. Küll aga saavad nad olemasolevaid ruume kohendada ja nii ettevõtjaid aidata. Samuti on eluruumide pakkumine praeguste võimaluste juures vallale raske. Kuigi elanikke ja vajalikku tööjõudu ei saa maapiirkondadesse juurde tulla, kui neil kuskil elada ei ole, siis ei saa vallavalitsus neid ka ise juurde tekitada, kui vallal elurume juba eelnevalt olemas ei ole.

Regionaalsele tasandile tehtud ettepanekutest kõige suurema mõjuga on piirkonnas rakenduskõrghariduse saamiseks võimaluse loomine. Nii ei pea kõik noored edasiõppimiseks Võrumaalt ära kolima ja vastupidiselt võib hariduslik ränne hoopis uusi noori Võrumaale juurde tuua. Tore on tõdeda, et selle elluviimiseks on juba kokkulepped sõlmitud.

Kuna puiduklaster ja puidutöötlemise kompetentsikeskus on kenasti tööle läinud, siis sarnaselt võiks Võrumaal olla veel teinegi kompetentsikeskus, näiteks mahetootmise valdkonnas. Ka ülejäänud maakonna tasandile tehtud ettepanekud on ellurakendatavad nii, mis ei nõua suuri eeltingimusi.

Märkimsväärsed ettepanekud tehti riiklikule tasemele ja nendest kõige selgem on ootus maksusüsteemi muutmiseks. Kui osad uuringus osalejad ootavad maksukoormuse vähenemist ääremaades, et kompenseerida kõrgemaid muid kulusid, siis teisalt aitaks ettevõtlusele ja kohaliku piirkonna arengule kaasa juba see, kui inimestel ja ettevõtjatel tekiks rohkem võimalusi ise otsustada, kuhu oma maksutulu suunata.

Teiseks aitaks ettevõtluse kaasa, kui tööjõupuuduse leevendamiseks saaks riiklikult üle vaadata sotsiaaltoetuste süsteemi. Süsteem võiks olla selline, mis innustab inimesi rohkem tööle ja ennast vähem abivajajateks vormistama, kui tööd on võtta.

Töö käigus selgus mitmeid teemasid, mis on siin küll ära toodud, aga millega oleks edaspidiste uurimustööde käigus vaja süvitsi minna, et tuvastada ettevõtluse arendamist takistavate tegurite põhiolemus ning sellest lähtuvalt hakata välja töötama lahendusi, mida saaks praktikas rakendada ääremaastumise peatamiseks ja ettevõtluse elavdamiseks Lõuna-Eesti maapiirkondades. Ühe oluliseima teemana tuleks teha tööd maksuerisuste väljatöötamisega. Maksuerisusi ei oodata mitte sellisel tasemel, et iga omavalitsus saab kohalikul tasandil uusi makse juurde kehtestada, sest maapiirkondades ei ole sealsetelt isikultelt suurt midagi võtta, kuna distantsti tõttu on seal niigi suuremad kulud, vaid oodatakse riiklike maksude ümberjagamise võimalust, mis leevendaks ääremaal olemisest tingitud barjääre. Võimalikud edasised uurimissuunad:

- (1) Võimalus füüsilisel isikul endal valida, kuhu ta osa või terve oma tulumaksu suunab. Seeläbi saaks ta anda enda panuse kohalike teenuste väljaarendamiseks soovitud piirkonnas.
- (2) Maksuerisuse väljatöötamine sellel suunal, mis otseselt motiveeriks inimesi ettevõtlusega tegelema väljaspool Harjumaad ja Tartumaad, et sellest võidaks kohalik piirkond.
- (3) Maksuerisuse väljatöötamine, millest võidaks ettevõtja, kes tegutseb väljaspool Harjumaad ja Tartumaad.
- (4) Kaaluda huvilistele elupindade pakkumist kohalike omavalitsuste poolt või riigi kaasabil.

Praegune uurimustöö ei keskendunud ettevõtluse jaoks mõeldud toetuste rollile. Edaspidi saaks uurimustöö käigus süvendatult uurida, missugune roll on erinevatel toetustel ettevõtluse arengule Lõuna-Eesti maapiirkondades.

Magistritöö eesmärgiks oli anda ülevaade ääremaastumisest ja ääremaalisest ettevõtlusest Eestis ning selgitada välja kitsaskohad, millega tegelemine aitaks maapiirkondades ettevõtlust rohkem elavdada. Kitsaskohtade leevendamiseks on magistritöös tehtud mitmed ettepanekud, mis toetavad ettevõtlust maapiirkondades ja seeläbi kehtvat ühiskonna sidusust terves Eestis. Magistritöö eesmärk sai täidetud.

Viidatud allikad

- Acs, Z. J., & Armington, C. (2006). *Entrepreneurship, geography, and American economic growth*. Cambridge University Press.
- Aldrich, H. E., & Cliff, J. E. (2003). The pervasive effects of family on entrepreneurship: Toward a family embeddedness perspective. *Journal of Business Venturing*, 18(5), 573–596. [https://doi.org/10.1016/S0883-9026\(03\)00011-9](https://doi.org/10.1016/S0883-9026(03)00011-9)
- Annist, A. (2017). *Maaelu muutuv tähendus ja väljaränne*. Eesti inimarengu Aruanne 2016/2017.
- Audtretsch, D. B. (2003). Entrepreneurship policy and the strategic management of places. In D. M. Hart (Ed.), *The emergence of entrepreneurship policy: Governance, start-ups, and growth in the U.S. knowledge economy* (pp. 20–38). Cambridge University Press.
- Babb, E. M., & Babb, S. V. (1992). Psychological traits of rural entrepreneurs. *Journal of Economics*, 21, 353–362.
- Bosworth, G. (2012). Characterising rural businesses - Tales from the paperman. *Journal of Rural Studies*, 28(4), 499–506. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2012.07.002>
- Cebotari, S., & Mihály, M. (2019). Towards a Progressive Local Development Approach: Insights from Local Community Initiatives in Hungary and Romania. In *Regional and Local Development in Times of Polarisation* (pp. 253–285). Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-13-1190-1_11
- Cîrstea, A. C., & Dobre, R. (2013). Rural area –an untapped opportunity for entrepreneurship development? *Scientific Papers Series Management , Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, 13.
- Dabson, B. (2001). Supporting rural entrepreneurship. *Rural and Agricultural Conferences*, 35–47.
- Dabson, B. (2007). Entrepreneurship as rural economic development policy. In *Entrepreneurship as rural economic development* (pp. 21–38). Lexington Books.
- Dabson, B., Malkin, J., Mathews, A., Pate, K., & Stickle, S. (2003). *Mapping rural entrepreneurship*. Kellogg Foundation.
- Dziamulych, M., Petrukha, S., Yakubiv, V., Zhuk, O., Maiboroda, O., Tesliuk, S., & Kolosok, A. (2021). Analysis of the socio-demographic state of rural areas in the system of their sustainable development: a case study of Ukraine. *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, 21.

- Ehrlich, K., & Federwisch, T. (2017). Social economy: a useful approach to tackle peripheralization in Eastern Germany? *Europa Regional*, 23(3), 2. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-52891-4>
- Etzioni, A. (1993). *The Spirit of Community: Rights, Responsibilities and Communication Agenda*. Crown.
- Fortunato, M. W. P. (2014). Supporting rural entrepreneurship: a review of conceptual developments from research to practice. *Community Development*, 45(4), 387–408. <https://doi.org/10.1080/15575330.2014.935795>
- Fuller-Love, N., Midmore, P., Thomas, D., & Henley, A. (2006). Entrepreneurship and rural economic development: A scenario analysis approach. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, 12(5), 289–305. <https://doi.org/10.1108/13552550610687655>
- Gartner, W. B. (1990). What are we talking about when we talk about entrepreneurship? *Journal of Business Venturing*, 5(1), 15–28.
- Glaeser, E. (2011). Triumph of the City: How our greatest invention makes us richer, smarter, greener, healthier and happier. In *Journal of Economic Geography* (Issue 6). Penguin Books. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbr026>
- Godin, B. (2008). *Innovation: The History of a Category*. www.csiic.ca
- Goetz, S. J. (2006). *The Place-Based Structural Determinants and Effects of Self-Employment*. <http://www.cas>.
- Görmär, F., & Lang, T. (2019). Acting Peripheries: An Introduction. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, 18(2), 486–495.
- Görmär, F. & Lang, T. (2019). View of Acting Peripheries.pdf. *An International Journal for Critical Geographies*, 18(2), 486–495.
- Graffenberger, M. (2019). Bypassing Structural Shortcomings: Innovative Firms in Peripheral Region. In *New Geographies of Europe* (pp. 287–317). <http://www.palgrave.com/gp/series/14740>
- Graffenberger, M. (2020). Exploring Innovation Activities of Firms from Peripheral Regions in Estonia and Germany. Loetud aadressil https://www.researchgate.net/publication/340756632_Exploring_Innovation_Activities_of_Firms_from_Peripheral_Regions_in_Estonia_and_Germany_A_Relational_Perspective
- Henderson, J. (2002). *Building the Rural Economy With High-Growth Entrepreneurs*. www.kc.frb.org.

- Henderson, J., Low, S., & Weiler, S. (2007). The drivers of regional entrepreneurship in rural and metro areas. In *Entrepreneurship and local economic development* (pp. 81–102). Lexington Books.
- Hirschman, A. (1958). *The Strategy of Economic Development*. Yale University Press.
- Ignat, R. (2012). Premises and Challenges of Entrepreneurship in Romanian Rural Areas. *Economia. Seria Management*, 15(2).
- Kährik, A., & Väiko, A. (2020). *Nüüdisaegsed elamistingimused – kelle privileeg?* Eesti Inimarengu aruanne 2019/2020
- Kara, A. (2014). *Linking institutional, economic, technological and cultural context to entrepreneurship in regions of Europe*. Loetud aadressil: <https://fau.digital.flvc.org>
- Kirzner, I. M. (1973). *Competition and entrepreneurship*. The University of Chicago Press.
- Kubičková, L., Moravkova, M., Tuzova, M., & Nečas, I. (2017). The role of small and medium-sized enterprises in the development of rural areas. In *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis* (Vol. 65, Issue 6, pp. 1987–1996). Mendel University of Agriculture and Forestry Brno.
<https://doi.org/10.11118/actaun201765061987>
- Kühn, M. (2015). Peripheralization: Theoretical Concepts Explaining Socio-Spatial Inequalities. *European Planning Studies*, 23(2), 367–378.
<https://doi.org/10.1080/09654313.2013.862518>
- Kühn, M., & Bernt, M. (2013). Peripheralization and Power – Theoretical Debates. In A. Fischer-Tahir & M. Naumann (Eds.), *Peripheralization. The making of Spatial Dependencies and Social Injustice* (pp. 302–317). Springer.
- Kühn, M., Bernt, M., & Colini, L. (2017). Power, politics and peripheralization: Two Eastern German cities. *European Urban and Regional Studies*, 24(3), 258–273.
<https://doi.org/10.1177/0969776416637207>
- Lang, T. (2015). Understanding Geographies of Polarization and Peripheralization. In *Understanding Geographies of Polarization and Peripheralization*. Palgrave Macmillan UK. <https://doi.org/10.1057/9781137415080>
- Lasuen, J. R. (1969). On growth poles. *Urban Studies*, 6(2).
- Leibert, T. (2013). The Peripheralization of Rural Areas in Post- socialist Central Europe: A case of fragmenting development? Lessons from rural Hungary. In *Peripheralization. The Making of Spatial Dependencies and Social Injustice* (pp. 101–120).

- Leibert, T., & Golinski, S. (2016). Peripheralisation: The Missing Link in Dealing with Demographic Change? *Comparative Population Studies*, 41(3–4), 255–284.
www.comparativepopulationstudies.de
- Lepa, R., & Naarits, A. (2015). *Sotsiaalne ettevõtlus*. Eesti Statistika kvartalikirj. 1/15
- Low, S., Henderson, J., & Weiler, S. (2005). *Gauging a Region's Entrepreneurial Potential*.
www.kansascityfed.org.
- Maskell, P. (2014). Accessing remote knowledge—the roles of trade fairs, pipelines, crowdsourcing and listening posts. *Journal of Economic Geography*, 14(5), 883–902.
- Muñoz, P., & Kimmitt, J. (2019). Rural entrepreneurship in place: an integrated framework. *Entrepreneurship and Regional Development*, 31(9–10), 842–873.
<https://doi.org/10.1080/08985626.2019.1609593>
- Myrdal, G. (1957). *Economic Theory and Underdeveloped Regions*. Duckworth.
- n.d. (2019). *Väikeasulate uuring*. <https://planeerimine.ee/juhendid-ja-uuringud/vaikeasulate-uuring/>
- n.d. (2020). *Kohalike omavalitsuste roll ettevõtluse edendamisel*. www.riigikontroll.ee
- n.d. (2021). *Omavalitsuse teenuste korraldus endistes keskustes ja nende lähiümbruses pärast haldusreformi*. www.riigikontroll.ee
- Noorkõiv, R. (2009). *Regionaalne areng ja elukeskkond*. Eesti Inimarengu Aruanne 2009.
- North, D., & Smallbone, D. (2000). The innovativeness and growth of rural SMEs during the 1990s. *Regional Studies*, 34(2), 145–157. <https://doi.org/10.1080/00343400050006069>
- Ojasalu, S. (2017). *Ettevõtluse institutsionaalsed tegurid*. Tartu Ülikool.
- Paasi, A. (1995). The social construction of peripherality: the case of Finland and the Finnish-Russian border area. In *Competitive European Peripheries* (pp. 235–258).
- Palumets, L. (2023). *Kagu-Eesti ettevõtluse arengu toetus*. Rahandusministeerium.
- Plüschke-Altof, B. (2016). Rural as Periphery Per Se? Unravelling the Discursive Node. *Socialni Studia/ Social Studies*, 2, 11–28.
- Plüschke-Altof, B., Loewen, B., & Leetmaa, K. (2020). *Keskuse ja ääremaa lõhe Eestis*. Eesti Inimarengu aruanne 2019/2020.
- Power, D. (2011). *An Exploration of the Characteristics and Embeddedness of Entrepreneurs in a Rural Community*. Waterford Institute of Technology.
- Raagmaa, G. (2001). Public leaders in regional economic development. *European Planning Studies*, 9(8), 1039–1054. <https://doi.org/10.1080/09654310120093340>

- Raagmaa, G. (2019). Understanding and going beyond the regional policy paradox: Conceptual contributions to studying socio-spatial polarisation in Europe. In *Regional and Local Development in Times of Polarisation* (pp. 345–367).
- Reynolds, P. D. (1997). Who Starts New Firms? - Preliminary Explorations of Firms-in-Gestation. *Small Business Economics*, 9, 449–462.
- Schumpeter, J. A. (1934). *Theory of Economic Development*. Harvard University Press.
- Shearmur, R. (2011). Innovation, Regions and Proximity: From Neo-Regionalism to Spatial Analysis. *Regional Studies*, 45(9), 1225–1243.
- Shearmur, R. (2012). Are cities the font of innovation? A critical review of the literature on cities and innovation. *Cities*, 29. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2012.06.008>
- Tallinna Ülikool. (2021). *Kohalike omavalitsuste vabaühenduste rahastamise analüüs. Haldusreformijärgsed rahastamise praktikad kohalikes omavalitsustes*. Loetud aadressil: <https://www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:666533>
- Ubarevičienė, R. (2018). *Sociodemographic analysis of the changing territorial organization of the settlement systems in the Baltic countries*. Loetud aadressil: <https://vb.lcss.lt/object/elaba:30816386/index.html>
- Võru maakonna arengustrateegia 2035+. (n.d.).
- Wacquant, L. (1999). Urban Marginality in the Coming Millennium. *Urban Studies*, 36(10), 1639–1647.
- Wilkinson, K. P. (1991). *The community in rural America*. Social Ecology Press.
- Winter, A. K. (2016). “Environmental sustainability? We don’t have that here”: Freetown Christiania as an unintentional eco-village. *Acme*, 15(1), 129–149.
- Zerrer, N., & Sept, A. (2020). Smart villagers as actors of digital social innovation in rural areas. *Urban Planning*, 5(4), 78–88. <https://doi.org/10.17645/up.v5i4.3183>

Lisad

Lisa 1.

KÜSIMUSED TEGUTSEVALE ETTEVÕTJALE

1. *[Sissejuhatav küsimus]* – Palun kirjeldage, millega Teie ettevõtte tegeleb. Milline on siiani olnud ettevõtte areng ning kas see on läinud vastavalt esialgsele plaanile? Mis on olnud edutegurid? Mis on olnud takistavad tegurid? Millised on ettevõtte tulevikuplaanid (lähitulevikus)?
2. *[Avatud küsimus]* – Mis on Rõuges / Setomaal juba praegu hästi, mis aitab kaasa ettevõtluse arengule?
3. *[Avatud küsimus]* – Kuidas saada juurde ettevõtlusega tegelejaid? Mis on need tegurid, mida ettevõtlik inimene saab ise mõjutada Rõuges / Setomaal, mis aitaks kaasa ettevõtluse arengule või juba olemasoleva ettevõtte kasvule? (Mõttekoht: Kui tulevikutrendid on näiteks nutikus, jätkusuutlikus, sotsiaalne ettevõtlus – kas nendest on reaalne kasu lähitulevikus ka Võrumaal?)
4. *[Barriers] BARJÄÄRID* – Millised barjäärid olete tuvastanud, mis takistavad ettevõtluse arengut maal?
5. *[Locale] ASUKOHT* – Miks Teie ettevõtte tegutseb just siin? Kui oluliseks hindate oma ettevõtte praegust tegutsemiskohta ettevõtte vajadustest lähtuvalt? Palun põhjendage. Kas suures linnas oleks lihtsam? (* ettevõtte edukus = (käesoleva töö kontekstis) ettevõtte pandud majanduslikud ootused on täidetud)
6. *[Rural community] KOHALIK KOGUKOND* – Kui oluliseks hindate kohaliku kogukonna rolli oma ettevõtte edukusele? Mis teemal on kohaliku kogukonna roll kõige olulisem? Kas linnalises keskkonnas hindaksite seda teisiti?
7. *[Access to skilled employees] TÖÖJÕUD* – Kui ettevõttel on vaja tööjõudu juurde palgata, siis mis on need kolm kanalit, kuhu pöörduda, et töötajaid saada?
8. *[Local resources] RESSURSID* – kust saate peamised ressursid (materjalid ja teadmised) oma ettevõtte tegevuse jaoks?
9. *[Economies of scale] ETTEVÕTTE KASV* – Kui ettevõtte soovib kasvada ja tuntust tõsta, et kliendibaasi laiendada, mis on peamised tegevused, mida ettevõtte Võrumaal selleks teha saab?
10. *[Access to capital] FINANTSEERIMINE* – Kui ettevõtte soovib oma tegevusega laieneda, siis mis oleks kolm olulisemat kanalit, kuhu rahastuse saamiseks pöörduda?
11. *[Local level] KOHALIK TASAND* – Kuidas hindate kohaliku omavalitsuse tegevusi nendes valdkondades, mis võiks aidata kaasa ettevõtluse arengule? Kas nad saaks veel midagi teha? Milliseid soovitusi neile anda, mida KOV saaks veel teha?
12. *[Regional level] REGIONAALNE TASAND* – Kuidas hindate Võru maakonna ametiasutuste tegevust ettevõtluse toetamisel? Milliseid soovitusi neile anda, mida nad saaks veel teha?
13. *[National level] RIIKLIK TASAND* – Kuidas hindate Eesti riigi tegevust ääremaalistel aladel ettevõtluse toetamisel? Milliseid soovitusi neile anda, mida saaks riik veel teha?
14. *[Lõpuküsimus]* Kas soovite veel midagi lisada, millest me veel ei rääkinud?

Lisa 2

KÜSIMUSED KOHALIKU OMAVALITSUSE ESINDAJALE / VÕRUMAA
ARENDUSKESKUSE ESINDAJALE

1. *[Sissejuhatav küsimus]* ETTEVÕTLUSMAASTIK – Milliseid ettevõtteid on Rõuge / Setomaa vallas kõige rohkem? Milliseid ettevõtteid te oma territooriumil veel näha sooviksite?
2. *[Avatud küsimus]* – Mis on Rõuges / Setomaal juba praegu hästi, mis aitab kaasa ettevõtluse arengule?
3. *[Avatud küsimus]* – Kuidas saada juurde ettevõtlusega tegelejaid? Mis on need tegurid, mida ettevõtlik inimene saab ise mõjutada Rõuges / Setomaal, mis aitaks kaasa ettevõtluse arengule või juba olemasoleva ettevõtte kasvule?
4. *[Barriers]* BARJÄÄRID – Millised barjäärid olete tuvastanud, mis takistavad ettevõtjaks hakkamist siin vallas?
5. *[Rural community]* KOHALIK KOGUKOND – Kui toetavaks hindate kohalikku kogukonda ettevõtluse arengule kaasaaitamisel? Palun põhjendage.
6. *[Access to skilled employees]* TÖÖJÕUD – Kust ettevõtted leiavad sobivat tööjõudu? Mis võiks olla 3 peamist kanalit?
7. *[Economies of scale]* ETTEVÕTTE KASV – Kui ettevõtte soovib kasvada või tuntust tõsta, et kliendibaasi laiendada, mis on peamised tegevused, mida ettevõtte siin piirkonnas selleks teha saab?
8. *[Local resources]* RESSURSID – Kas oskate hinnata, millist kohapealset ressursi võiks ettevõtted rohkem kasutada?
9. *[Access to capital]* FINANTSEERIMINE – Kui ettevõtte soovib oma tegevust alustada või olemasoleva ettevõttega kasvada, siis mis oleks kolm olulisemat kanalit, kuhu rahastuse saamiseks pöörduda?
10. *[Local level]* KOHALIK TASAND – Kuidas hindate kohaliku omavalitsuse tegevusi nendes valdkondades, mis võiks aidata kaasa ettevõtluse arengule? Kas saaks veel midagi teha?
11. *[Regional level]* REGIONAALNE TASAND – Kuidas hindate Võru maakonna ametiasutuste tegevust kodanike toetamisel, kes sooviks oma ettevõtte teha või oma senise ettevõttega kasvada? Milliseid soovitusi oleks, mida saaks maakondlikul tasemel veel teha?
12. *[National level]* RIIKLIK TASAND – Kuidas hindate Eesti riigi tegevust ääremaalistel aladel ettevõtluse toetamisel? Milliseid soovitusi neile anda, mida saaks riik veel teha?
13. *[Lõpuküsimus]* Kas soovite veel midagi lisada, millest me veel ei rääkinud?

FACTORS INFLUENCING ENTREPRENEURSHIP IN PERIPHERAL SOUTH-ESTONIA

Summary

Peripheralization is used here to describe the factors that influence entrepreneurship in the peripheral areas of Southern Estonia. At first an overview of the concept of peripheralization and the entrepreneurial landscape in the outskirts of Southern Estonia is described before presenting the results of a qualitative study using semi-structured interviews to map the challenges of peripheral companies. Finally, we summarize these findings and present proposals that could help to both slow down peripheralization and revive entrepreneurship in South Estonia.

Peripheralization, it is a multispatial, multiscalar and multidimensional process. The chapter "Challenges" explores the multidimensional nature of peripheralization, and various factors that entrepreneurs in the peripheral areas of Southern Estonia grapple with. This chapter describes several challenges that could be attributed to different regions in Estonia that suffer from peripheralization, however, some of the difficulties experienced are mainly South-Estonian. South Estonia is the furthest point from the economic center of Estonia (Tallinn). Tallinn is not only the business center of Estonia, but also contains the only airport with sufficient capabilities to act as the main transport channel for foreign customers. In addition, the ports are far from South-East Estonia, and an important way to receive raw materials and transport finished goods. Although the availability of resources and the purchase prices of inputs on the market seem to be the same for everyone, the distance from customers and raw materials makes doing business in this region more expensive. Proximity to Latvia does not provide significant relief and the Russian market, raw materials, and customers there have been completely closed for some time, which also restricts important labor resources in the municipality of Setomaa.

Here we present evidence confirming that the active generation of ideas and exchange of thoughts takes place at a lower level and rate in these remote regions compared with urban centers, and the generation of new ideas is hindered by various factors including a sparse population and possibly differences in life experience and education.

During the semi-structured interviews, it became clear that these entrepreneurs are survivors and actively cope with the existing conditions. We were unable to identify with confidence any generally applicable and effective coping strategies that could be recommended to all peripheral entrepreneurs. The scattered population and lack of a critical local mass require solutions that go beyond efforts possible by any individual company. A

good knowledge of the local culture and cultural specifics may be a small advantage, but compared to the benefits of anonymity that dominate the urban environment, it remains more difficult to operate in the countryside. There is often a confrontation between local communities and companies with a spatial impact, which we identify as an additional burden to entrepreneurs in remote areas.

As this multiscalar process has caused the growth of cities and the departure of people from rural areas, the most impactful problem in peripheral countries is a lack of people. There is a lack of knowledgeable, resourceful, and entrepreneurial people because they tend to migrate to larger centers in search of self-fulfillment. We identify that existing entrepreneurs are hesitant to expand their businesses, because they are skeptical that they will not be able to cope with the barriers caused by a lack of labor force. They further identify that dealing with shifts in labor needs is made more difficult because social benefit policies provide full assistance for nine months even when the same employment opportunity becomes available again during this period. Although the salary level is often comparable to the salaries of the same positions elsewhere in Estonia, one problem in South Estonia is the lack of jobs with higher added value. Attempts have been made to stimulate this with support measures allocated for entrepreneurship, but it is necessary to find a branch of activity that creates higher added value that is suitable for a sparsely populated area, where a lack of local raw materials would not limit the activity. The closure of local schools was not originally within the scope of this work, yet is a burning local topic. The closure of local schools creates a situation where children must go to school elsewhere thus resulting in the migration of entire families who could contain current or future employees.

Social distance is no longer a problem in peripheral countries. This has mainly been influenced by the skills and habits developed during the COVID-19 crisis and are still very actively in use. Entrepreneurs have also acquired a good ability to use various financial instruments to promote their businesses. However, initiating capital-intensive ventures in Southern Estonia is more difficult compared with the Estonian centers, because subsidies and bank loans are more actively applied for the gradual development of existing enterprises. Bank loans are common tools, even if it is known that the value of the guarantees are valued slightly lower than in other regions.

The multiscalar aspect of the theory of peripheralization is confirmed by the suggestions that the interviewees made. All the suggestions they made could be grouped and classified according to the local level, regional level, or national level.

Most proposals were addressed at the local level, and could be implemented without major changes to existing regulations: more effective administration, support for infrastructure development, and maintaining and supporting good relations with the local community. The most difficult barrier to overcome is finding suitable business premises for entrepreneurs. Given the current shortage of premises in the local municipalities, and the inability of local governments to act in this sector, new business ventures are thus required to build completely new buildings which restricts the types of companies that can be started and adds an additional capital burden. Local municipalities could help by renovating existing sites so they could be used by entrepreneurs. It is also difficult for the municipality to provide housing with the currently available resources. Residents and the necessary workforce will not migrate to rural areas if they have nowhere to live, and municipal governments cannot create housing by themselves.

Among the proposals addressed at the regional level, the most impactful is providing opportunities to obtain college and technical degrees in the region. In this way, not all young people need to move away from Võru County for studies, and educational migration would instead bring new young people to Võru County.

At the national level, there is a clear expectation to modify the existing taxation system. Some entrepreneurs expect a reduction in the tax burden in peripheral areas to compensate for the higher cost of business due to an imbalance in the availability of infrastructure, including airports and harbors.

We identify that it would help rural entrepreneurship if the social system could be revised nationally to better accommodate temporary fluctuations in labor needs. Currently, it is difficult to rehire people before their social benefits expire. The system should be changed to encourage people to accept work if it is available.

This research uncovered a number of additional topics that, if explored in depth by future research, could help to identify insight into the root causes that limit peripheral entrepreneurship. Addressing potential solutions that could be implemented would slow peripheralization and possibly revive entrepreneurship in Southern Estonia. The most important topics should be the implementation of diversified taxation. We do not propose that each municipality should have the ability to impose new taxes at a local level because there is not much to take from the rural populace. However, because access to publicly funded infrastructure such as airports, harbors and schools result in a higher cost of doing business, the possibility of redistributing state taxes is expected and would alleviate some of the barriers to thrive in the outskirts.

Lihthitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

1. Mina, Maris Schryer, annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihthitsentsi) oma loodud teose „Ettevõtlust mõjutavad tegurid Lõuna-Eesti ääremaades“, mille juhendaja on Bianka Plüschke-Altof, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autoritele viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktis 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihthitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õiguseid.

Maris Schryer

15. mai 2023